

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (Κ.Ε.Θ.Ι.)

**Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ
ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ**

*Πρόταση ποινικοποίησης της συμπεριφοράς στην
Ελλάδα*

**Επιστημονικός υπεύθυνος:
Θεόδωρος Παπαθεοδώρου,
Επίκουρος Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου**

**Επιστημονική ομάδα:
Βασίλης Καρύδης, Επίκουρος Καθηγητής ΔΠΘ
Σοφία Βιδάλη, Λέκτορας ΔΠΘ**

Ιούνιος 2001

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

I. Το "σπάσιμο της σιωπής"

- A. Οι μαρτυρίες
- B. Οι επιπτώσεις
- Γ. Η επίδραση του φεμινιστικού κινήματος

II. Η εγκληματολογική διάσταση

- A. Το ζήτημα του ορισμού
- B. Το ζήτημα της ποινικοποίησης
- Γ. Η άποψη της φεμινιστικής εγκληματολογίας

III. Η νομική διάσταση

- A. Η οριοθέτηση της έννοιας της σεξουαλικής παρενόχλησης από τα ευρωπαϊκά όργανα
- B. Η Ποινικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία σε χώρες της ΕΕ
- Γ. Το ισχύον νομικό καθεστώς στην Ελλάδα

IV. Πρόταση ποινικοποίησης της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία

Βασική Βιβλιογραφία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα κοινωνικό φαινόμενο που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και παραβιάζει την αρχή της ίσης μεταχείρισης είναι η σεξουαλική παρενόχληση. Αποτελεί δε, ιδιαίτερα στο χώρο της εργασίας, μία σχετικά συχνή, προσβολή εις βάρος των εργαζομένων και κυρίως των γυναικών.

Η σεξουαλική παρενόχληση συνιστούσε για δεκαετίες - και εν μέρει συνεχίζει να συνιστά - μία υπαρκτή αλλά αθέατη κατάσταση, την οποία η κοινωνία τη θεωρούσε και την αντιμετώπιζε ως ένα ταμπού, όταν δε φρόντιζε να αποκρύπτει επιμελώς την ύπαρξή της. Στους χώρους της εργασίας το φαινόμενο αυτό είχε ως συνέπεια τη θυματοποίηση των εργαζόμενων και κυρίως των γυναικών, οι οποίες αφενός υφίσταντο μία άνιση μεταχείριση και αφετέρου αποσιωπούσαν το γεγονός, φοβούμενες κυρίως τον διασυρμό και την κοινωνική κατακραυγή, αλλά και την επιδείνωση των εργασιακών τους συνθηκών .

Το φεμινιστικό κίνημα επέδρασε καταλυτικά στην ανατροπή αυτής της κατάστασης. Μέσα από τους αγώνες και τις πιέσεις που άσκησε, επέτυχε να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή σε θέματα όπως η ισότητα, η κακοποίηση, ο βιασμός και η σεξουαλική παρενόχληση. Το φεμινιστικό κίνημα, ως κοινωνικό κίνημα, συνέδεσε άμεσα την ισότητα της μεταχείρισης και των όρων εργασίας με τα προβλήματα της ανάπτυξης και της δομής της κοινωνίας ¹, προσδίδοντας στον καταγγελτικό λόγο των γυναικών τα στοιχεία της διεκδίκησης συγκεκριμένων δικαιωμάτων, νομοθετικά κατοχυρωμένων .

Οι εν λόγω αγώνες και πιέσεις στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη είχαν ως αποτέλεσμα τόσο την κοινωνική ευαισθητοποίηση για το εύρος του φαινομένου και των συνεπειών του σε ψυχολογικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο σε βάρος των θυμάτων, όσο και την κινητοποίηση των εθνικών και διεθνών νομοθετικών οργάνων για την αντιμετώπισή του και την αποτελεσματική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του 90 στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη ελήφθησαν μέτρα τα οποία συνέτειναν στην ποινικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης, ιδιαίτερα στον εργασιακό χώρο, καθιστώντας αντικείμενο του δημόσιου διαλόγου ένα φαινόμενο, το οποίο μπορεί μεν να συνιστά μια προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, τροφοδοτείται δε από μία ιδιότυπη κοινωνική ανοχή, συντηρούμενη από τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνική δομή.

¹. Β. Αρτινοπούλου, *Νέα Κοινωνικά Κινήματα, Εγκληματολογική Προσέγγιση*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000, σελ. 15.

Στην Ελλάδα, μέχρι σήμερα, η σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία δεν έχει προκαλέσει -αυτή καθ' αυτή- το ενδιαφέρον του ποινικού νομοθέτη. Δεν υπάρχει καμία ποινική τυποποίηση που αναφέρεται και να τιμωρεί την πράξη αυτή. Η κυρίαρχη νομική θέση είναι ότι η εργατική, αστική και ποινική νομοθεσία διασφαλίζει επαρκώς τα δικαιώματα των θυμάτων, ώστε να μην υφίσταται νομική ή κοινωνική ανάγκη για την περαιτέρω ποινικοποίηση αυτής της συμπεριφοράς.

Στους αντίποδες αυτής της θέσης, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η απουσία από την ορολογία του ελληνικού Ποινικού Κώδικα του όρου "σεξουαλική παρενόχληση" σηματοδοτεί την άρνηση αναγνώρισης μιας κοινωνικής πραγματικότητας, αποσιωπά την κοινωνική απαξία της πράξης και δυσχεραίνει την κατοχύρωση και τη διεκδίκηση του δικαιώματος της σεξουαλικής αξιοπρέπειας από την πλευρά των θυμάτων. Παράλληλα η απουσία μιας τέτοιας ποινικοποίησης επιτείνει - όταν δε διευκολύνει- τις καταστάσεις εργασιακής εκμετάλλευσης και άνισης μεταχείρισης των θυμάτων, συντηρώντας τη σύγχυση μεταξύ του τι είναι επιτρεπτό και τη απαγορευμένο σε ένα χώρο εργασίας, δεδομένων των σχέσεων ιεραρχίας και εξάρτησης, αλλά και των κυρίαρχων κοινωνικών και πολιτισμικών αντιλήψεων.

Θέση μας είναι ότι ο ορισμός της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία και η ποινικοποίησή της από τον έλληνα νομοθέτη θα μπορούσε να συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, στην εμπέδωση της ισότητας και στο σπάσιμο της σιωπής από πλευράς των θυμάτων. Θα σηματοδοτούσε, παράλληλα, την ενσωμάτωση στο ελληνικό ποινικό δίκαιο μιας από τις πρόσφατες κατακτήσεις του σύγχρονου νομικού πολιτισμού και θα λειτουργούσε θετικά ως προς τη διεύρυνση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα αναλυθούν οι απαρχές της ανάδειξης της ανάγκης καταπολέμησης του φαινομένου (I), η εγκληματολογική του διάσταση (II), οι σύγχρονες νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο (III) και τέλος θα διατυπωθεί μια πρόταση για την ενδεχόμενη ποινικοποίηση της πράξης από τον έλληνα νομοθέτη (IV)

I. Το "σπάσιμο της σιωπής"

Το "σπάσιμο της σιωπής" σχετικά με το πρόβλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης συνιστά μια κατάκτηση των τελευταίων δεκαετιών.

Η αναφορά στον όρο σεξουαλική παρενόχληση αρχίζει κυρίως από το 1975. Είναι η χρονιά που γίνεται και η πρώτη αναφορά από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, σε άρθρο των New York Times με τίτλο «Women begin to speak out against sexual harassment at Work» (Nemecy 1975)².

Το 1976 πραγματοποιήθηκε η πρώτη έρευνα στην Αμερική για την σεξουαλική παρενόχληση και δημοσιεύθηκε στο Red Book magazine. Τα πορίσματα της κατέδειξαν ότι το 88% από 9.000 ερωτηθέντες είχαν δεχθεί κάποια μορφή σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας. Τούτο ώθησε το Working Women's Institute (Ινστιτούτο Εργαζομένων Γυναικών) να διεξαγάγει μία μελέτη για την εμπάθυνση της κατανόησης του προβλήματος της σεξουαλικής παρενόχλησης³.

Την ίδια χρονιά διενεργήθηκε και η πρώτη εκστρατεία ενημέρωσης για το θέμα αυτό στη Βοστώνη από της Alliance Against Sexual Coercion, με πρωτοβουλία τριών εργαζόμενων γυναικών, θυμάτων σεξουαλικής παρενόχλησης, ακόμα και σεξουαλικής κακοποίησης, στο χώρο εργασίας. Ήταν όμως η έκδοση του βιβλίου της καθηγήτριας Νομικής και φεμινίστριας Catherine McKinnon, το 1979, "Sexual Harassment of Working Women" καθώς και η έκδοση του βιβλίου της Lin Farley το 1978, "Sexual Shake-down" που ανέδειξαν το θέμα. Πέτυχαν να δημοσιοποιήσουν αυτό που οι εργαζόμενοι αποσιωπούσαν και αντιμετώπιζαν ως πρόβλημα ιδιωτικής υφής. Το μετέφεραν έξω από το χώρο εργασίας, στην κοινή γνώμη, μετατρέποντάς το σε αντικείμενο δημόσιου διαλόγου⁴.

Όπως υποστήριξε η Catherine McKinnon (1979) η έλλειψη των κατάλληλων όρων για να μπορέσει να δημοσιοποιηθεί, έκαναν το θέμα της σεξουαλικής παρενόχλησης κυριολεκτικά ανομολόγητο, στο βαθμό που δημιουργούσε ένα γενικό κλίμα ντροπής και καθιστούσε δύσκολο ένα κοινωνικό ορισμό της σεξουαλικής παρενόχλησης⁵.

Η ονοματοδοσία και ο μετέπειτα ορισμός του έδωσαν κοινωνική υπόσταση στο πρόβλημα και άλλαξαν τη μορφή του το έκαναν ορατό στα μάτια και στη συνείδηση του κοινού. Έτσι η αναγνώριση του προβλήματος έδωσε στα θύματά

². A. M. Thomas – C. Kitzinger, *Sexual Harassment Contemporary Feminist, Perspective*, Open University Press Buckingham – Philadelphia, 1997, σελ. 2.

³. idem, σελ. 4.

⁴. idem, σελ. 3.

της σεξουαλικής παρενόχλησης την ευκαιρία να καταγγείλουν, να κοινοποιήσουν αυτή τη δυσάρεστη εμπειρία, σπάζοντας τη σιωπή.

Στην Ευρώπη η πρώτη αναφορά για το θέμα γίνεται κατά την χρονική περίοδο 1981-82 και συγκεκριμένα στην Αγγλία. Οφείλεται κυρίως σε δύο φεμινίστριες κοινωνιολόγους τη Sue Wise και τη Liz Stanley, οι οποίες έθεσαν το θέμα ύπαρξης της σεξουαλικής παρενόχλησης στους χώρους εργασίας. Προσδιόρισαν δε ως σεξουαλική παρενόχληση *κάθε μη επιθυμητή σεξουαλική πρόταση, η προσφορά για ανταλλαγή σεξουαλικής εύνοιας έναντι κάποιων πλεονεκτημάτων στο χώρο εργασίας και έξω από αυτόν, καθώς και άλλες λεκτικές προκλήσεις ή σωματικές επαφές* ⁶.

Αυτά αποτέλεσαν τα πρώτα ερεθίσματα στην κατεύθυνση της κοινωνικής ευαισθητοποίησης και του κοινωνικού ενδιαφέροντος για τη συγκέντρωση στοιχείων, εξέταση περιστατικών και διενέργειας ελέγχου για τη συχνότητα, τον τρόπο εμφάνισης του φαινομένου και τις επιπτώσεις του.

Σύμφωνα με μία έρευνα που έγινε το 1980 στο San Francisco μέσω ερωτηματολογίου σε 23.000 άντρες και γυναίκες διαπιστώθηκε ότι το 42% των γυναικών που απάντησαν είχε υπάρξει θύμα σεξουαλικής παρενόχλησης, όπως και το 15% των αντρών μέσα στους τελευταίους 24 μήνες. Τα δύο στοιχεία που προβλημάτισαν ιδιαίτερα τους ερευνητές ήταν: i) αν είχαν ερωτηθεί για όλη τη διάρκεια της εργασιακής τους ζωής, τα νούμερα θα ήταν κατά πολύ υψηλότερα και ii) το υψηλό ποσοστό θυματοποίησης στους άντρες ⁷.

Την ίδια περίοδο πραγματοποιήθηκαν και στην Αγγλία δύο έρευνες με θέμα την σεξουαλική παρενόχληση, σε τοπικό επίπεδο, στις πόλεις Camden και Liverpool, από τη National Association of Local Government Officers. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το 52% των γυναικών και το 20% των ανδρών είχαν βιώσει την εμπειρία της σεξουαλικής παρενόχλησης ⁸.

Εξάλλου, το 1981 διεξήχθη έρευνα από τον οργανισμό Canadian Woman Right's Commission από την οποία προέκυψε ότι το 49% των γυναικών και το 33% των ανδρών υπήρξαν θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης ⁹.

⁵. C. Mckinnon, *Sexual Harassment of Working Women*, New Haven and London, Yale University Press, 1979, σελ. 24

⁶. A.M. Thomas - - C. Kitzinger, *Sexual Harrasment Contemporary Feminist, Perspective*, ο.π., σελ.7

⁷. D. E. H. Russel, *Sexual Exploitation, Sexual Harassment in the Workplace*, Volume 155 Library of Social Research, 1984, σελ. 270.

⁸. A.M. Thomas - - C. Kitzinger, *Sexual Harrasment Contemporary Feminist, Perspective*, ο.π. σελ. 4.

⁹. idem

Τέλος σύμφωνα με στοιχεία του Equal Employment Opportunity Commission, το 1994, υποστηρίχθηκε ότι μία στις δύο γυναίκες πρόκειται να παρενοχληθεί σεξουαλικά στο χώρο εργασίας, στη διάρκεια της εργασιακής της ζωής¹⁰

Στο πλαίσιο αυτών των ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στην Αγγλία, τον Καναδά και την Αμερική, άρχισε η αναφορά στο θέμα της σεξουαλικής παρενόχλησης, η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και η προσπάθεια για τη δημιουργία κωδίκων πρακτικής και τη λήψη μέτρων αντιμετώπισης.

Παράλληλα ορισμένοι συγγραφείς αναλύοντας την εν λόγω συμπεριφορά υποστήριξαν ότι η σεξουαλική πίεση στην εργασία είναι προϊόν της κοινωνικής ιστορίας στο βαθμό που το αντρικό φύλο, παραδοσιακά, απολαμβάνει το προνόμιο της σεξουαλικής πρωτοβουλίας. Αυτό το γεγονός με τη σειρά του εκθέτει τη γυναίκα στο ενδεχόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης. Τα στερεότυπα της κοινωνίας που ακόμα σηματοδοτούν «κατάλληλους ρόλους» για το γυναικείο και το αντρικό φύλο, μαζί με τη φυσική αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο φύλων, ενθαρρύνει τους άντρες, κυρίως, να φέρονται στις εργαζόμενες γυναίκες ως σεξουαλικά αντικείμενα πρώτα και έπειτα ως ισότιμα με αυτούς εργαζόμενα άτομα με την ίδια αξία και τις ίδιες ανάγκες¹¹.

Το σπάσιμο της σιωπής και η κοινωνική κατανόηση του προβλήματος συντελέστηκε κυρίως μέσα από την κατάθεση και δημοσιοποίηση των μαρτυριών γυναικών-θυμάτων σεξουαλικής παρενόχλησης, οι οποίες συνέβαλαν στη συνειδητοποίηση από την κοινή γνώμη του εύρους του προβλήματος και της προσβολής που υφίσταται το άτομο στην αξιοπρέπειά του.

A. Οι μαρτυρίες

– Η Βρετανίδα φεμινίστρια Sandra McNeil περιέγραψε το 1980 τη σεξουαλική παρενόχληση που έζησε μαζί με άλλες γυναίκες στο χώρο εργασίας: *"Ανακαλύψαμε ότι υποφέραμε όλες από τον ίδιο άνθρωπο. Όταν η μία μετά την άλλη εξομολογηθήκαμε το περιστατικό, πήραμε μια ανάσα ανακούφισης. Σε όλη τη διάρκεια που ζούσαμε αυτή την κατάσταση αισθανόμασταν, σχεδόν όλες, αποκομμένες από τον κόσμο, απομονωμένες σε μοναξιά. Κατηγορούσαμε τους εαυτούς μας, μήπως είχαμε προκαλέσει αυτή την συμπεριφορά και υποφέραμε μέσα στη σιωπή. Αγγίζαμε τα όρια της τρέλας. Τώρα μάθαμε ότι ήταν και είναι ένα*

¹⁰. B. A. Guttek, *Sexual Harassment at Work – When an Organization Fails to Respond*, New York, 1996, σελ. 19.

¹¹. D. E. H. Russel, *Sexual Exploitation, Sexual Harassment in the Workplace*, ο.π., σελ. 274.

κοινό πρόβλημα. Πρέπει να συγκεντρώσουμε δυνάμεις και όπλα για να αντέξουμε σ' αυτή τη μάχη» (McNeill, 1985)¹².

– "Από την αρχή της συνεργασίας μας, μου επαναλάμβανε ότι η δουλειά μου ήταν καλή και ήταν πολύ ευχαριστημένος από αυτή και από εμένα. Μετά από ένα διάστημα σύγκρουσης, έπειτα από κάποια υπονοούμενα που δεν δεχόμουν, ξαφνικά άρχισα να ακούω τα αντίθετα. Η δουλειά μου ήταν χάλια, και εγώ ανίκανη και τεμπέλα. Προσπάθησε να με κάνει να νιώσω ανόητη και άχρηστη. Όταν άρχισα να αντιδρώ σ' αυτή τη συμπεριφορά του, η θέση μου ξαφνικά καταργήθηκε και δεν μου δόθηκε καμία εξήγηση γι' αυτό. Μετά από αυτό προβληματίζομαι ακόμα και για την ποιότητα της δουλειάς μου και ας ήξερα ότι ήταν καλή"¹³.

– "Αισθανόμουν άρρωστη, αβοήθητη, αναστατωμένη αλλά κυρίως θυμωμένη. Έχανα τον αυτοέλεγχό μου, πλησίαζα την καταστροφή. Με έπνιγε τόσο αυτό που μου συνέβαινε, ακόμα και στο σπίτι. Ο άντρας μου πίστευε ότι υπάρχει άλλος άντρας στη ζωή μου. Ανατράπηκε η ζωή μου. Έπινα πολύ, έκλαιγα συνέχεια, δεν έτρωγα και στο χώρο της δουλειάς όλα πήγαιναν στο χειρότερο"¹⁴.

Οι μαρτυρίες αυτές καταδεικνύουν ότι η σεξουαλική παρενόχληση, είναι σε μεγάλο βαθμό, ένα πρόβλημα που οφείλεται κυρίως στην εκμετάλλευση της ισχύος που θεωρούν ότι διαθέτουν στο χώρο εργασίας ιδιαίτερα οι ιεραρχικά ανώτεροι (εργοδότες, προϊστάμενοι) σε σχέση υφισταμένους τους. Η χρήση της ιεραρχικής σχέσης για την εκμείωση κάποιας σεξουαλικής εύνοιας δεν έχει να κάνει τόσο με την έλξη ή την άσκηση γοητείας, αλλά αντίθετα με την άσκηση δύναμης κυριαρχίας και επιβολής. Η ανταπόκριση-υπαγωγή του θύματος στις σεξουαλικές οχλήσεις του δράστη "προτείνεται" ως αντάλλαγμα της διατήρησης ή της βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών για το θύμα. Η ανταλλακτική αυτή σχέση όσο και αν διατυπώνεται ως "πρόταση" δεν παύει να είναι εκβιαστική, στο βαθμό που η μη ανταπόκριση από την πλευρά του θύματος θα έχει ως συνέπεια την επιδείνωση γι' αυτό των συνθηκών εργασίας. Και τούτο γιατί οι δράστες σεξουαλικής παρενόχλησης που κατέχουν θέσεις ισχύος είναι αυτοί που μπορούν να επηρεάσουν τις συνθήκες εργασίας των υφισταμένων τους, μετερχόμενοι εκφοβισμούς, εκβιασμούς, απειλές και πιέσεις, εκδηλώνοντας, σε περίπτωση άρνησης εκ μέρους των θυμάτων, επιθετική και προσβλητική συμπεριφορά.

¹². A.M. Thomas - - C. Kitzinger, *Sexual Harrasment Contemporary Feminist, Perspective*, ο.π., σελ. 3.

¹³. E. A. Stanko, *Intimate Intrusions Women's Experience of Male Violence*, London Unwin Hyman, 1989, σελ. 59.

¹⁴.idem.

Η Line Farley, που όπως αναφέραμε ήταν από τις πρώτες που δημοσιοποίησε το πρόβλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο, με την έκδοση του βιβλίου της "Sexual Shakedown", θεωρεί τη σεξουαλική παρενόχληση «εκούσια, κυρίως αντρική συμπεριφορά, που προσδίδει στη γυναίκα σεξουαλικό ρόλο πάνω από την ιδιότητά της ως εργαζόμενο άτομο και περιλαμβάνει σεξουαλικά σχόλια, υπονοούμενα, αγγίγματα, στο σώμα της γυναίκας, απαίτηση σεξουαλικής εύνοιας, ανεπιθύμητες προτάσεις για ραντεβού, πιέσεις για σεξουαλική συνέντευξη, ακόμα και βιασμό». Δεν δέχεται ότι η σεξουαλική παρενόχληση είναι ένας μηχανισμός που χρησιμοποιείται από τους άντρες για να κρατάνε τη γυναίκα σε υποδεέστερη θέση, όπως υποστήριξαν πολλοί, αλλά μία μέθοδος για να τονίζουν και να διαιωνίζουν το διαχωρισμό άντρα – γυναίκα στην εργασία¹⁵.

Η ψυχολόγος Lilian Grayson υποστηρίζει ότι ο άντρας που επιμένει σε ξεκάθαρα ανεπιθύμητες σεξουαλικές προτάσεις, αισθάνεται ότι διακυβεύεται ο ανδρισμός του και δεν μπορεί να αποδεχτεί με ομαλό τρόπο το γεγονός αυτό της απόρριψης. Στη συνέχεια, προσπαθεί να μεταβιβάσει το πρόβλημα στη γυναίκα, με την αιτιολογία ότι είναι ψυχρή ή σεξουαλικά ανίκανη και γι' αυτό της αξίζουν αντίποινα. Έτσι, εκδηλώνει απέναντί της εχθρική συμπεριφορά και έντονα τιμωρητική διάθεση.¹⁶

B. Οι επιπτώσεις

Αυτή η τακτική και ο τρόπος αντιμετώπισής της μπορεί να είναι κοινή και σε άλλες κοινωνικές καταστάσεις όπως μία ερωτική σχέση. Όταν όμως αφορά το χώρο εργασίας τότε αναπόφευκτα έχει μεγαλύτερο κόστος και συνέπειες. Η υποταγή ή η αντίσταση στη συμπεριφορά αυτή μπορεί να σημαίνει αντίστοιχα τη συνέχεια της εργασίας ή την απόλυση. Η ανταπόκριση του εργαζόμενου που υφίσταται την σεξουαλική παρενόχληση μπορεί να αποτελέσει κατευθυντήρια γραμμή για τις αποφάσεις του δράστη της σεξουαλικής παρενόχλησης σχετικά με το μέλλον της επαγγελματικής σταδιοδρομίας του θύματος. Δηλαδή επαγγελματική εξέλιξη, στασιμότητα ή και απόλυση. Ο εργαζόμενος έχει την επιλογή να αντισταθεί για να ξεφύγει από την σεξουαλική αυτή "επίθεση" εις βάρος συνήθως της εργασίας του ή να υποκύψει και να κρατήσει την εργασία σε βάρος πρώτα απ' όλα του αυτοσεβασμού του και της αξιοπρέπειας του.

¹⁵. D. Russel, *Sexual Exploitation Sexual Harassment in the Workplace*, ο.π.σελ. 274-275.

¹⁶. idem

Η καταπάτηση των δικαιωμάτων του ατόμου στην εργασία είναι ευδιάκριτη. Πρόκειται για μία ανεπιθύμητη εισβολή στον προσωπικό ζωτικό χώρο του ατόμου, που θίγει την ανθρώπινη και γενετήσια αξιοπρέπεια. Η μετατροπή αυτή του εργαζόμενου σε σεξουαλικό αντικείμενο αποτελεί πλήγμα στην αξιοπρέπεία του, καθώς παγιώνεται στη συνείδησή του ότι η αξία του δεν έγκειται στην εργασία που προσφέρει, αλλά στο βαθμό ανταπόκρισής του σε προτάσεις ή πιέσεις σεξουαλικής υφής. Το άτομο που έχει παρενοχληθεί σεξουαλικά στον εργασιακό χώρο, έρχεται σε μειονεκτική θέση έναντι των συναδέλφων του. Ο χώρος εργασίας μετατρέπεται για το θύμα από χώρος παραγωγής και δημιουργίας σε εχθρικό έδαφος με απώλειες για το ίδιο το θύμα αλλά και για το αντικείμενο της εργασίας του. Το εργασιακό περιβάλλον παύει να είναι αμερόληπτο και να προσφέρει ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες¹⁷.

Τα θύματα αισθάνονται ότι διαφοροποιείται η θέση τους έναντι των συναδέλφων τους και η απόδοση στην εργασία τους μειώνεται, κυρίως στην ομαδική εργασία. Απουσιάζουν αδικαιολόγητα για μεγάλα χρονικά διαστήματα και φτάνουν ακόμα και στην παραίτηση.

Εκτός από τις εργασιακές και οικονομικές επιπτώσεις υπάρχουν και οι ψυχολογικές. Το άτομο βρίσκεται σε μία κατάσταση συναισθηματικής αστάθειας και ενεργεί σπασμωδικά. Αυτολογοκρίνεται, αυτο-ενοχοποιείται για αυτό που συνέβη, πιστεύοντας ότι με κάποιο τρόπο ίσως το ίδιο προκάλεσε τη σεξουαλική παρενόχληση¹⁸.

Μέσα στις ψυχολογικές συνέπειες η καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας Tata-Arcel Liby αναφέρει ότι η γυναίκα – θύμα σεξουαλικής παρενόχλησης κλαίει συχνά, σιχάινεται το σώμα της, φοβάται την παρουσία του εργοδότη ή του συναδέλφου, παρουσιάζει μία αφύσικη κούραση, συμπτώματα άγχους, απώλεια επιθυμίας για σεξ, δυσκολίες συγκέντρωσης, κοινωνική απομόνωση¹⁹.

Από τηλεφωνήματα που δέχονται τα ειδικά κέντρα για θύματα βιασμού έχουν καταλήξει ότι και τα θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης παρουσιάζουν παρόμοια συμπεριφορά με τα θύματα βιασμού. Γίνονται ευέξαπτες και νευρικές, αισθάνονται μειωμένες και ταπεινωμένες. Δεν μπορούν να ελέγξουν τη σύγκρουση με τον δράστη, γιατί νοιώθουν φοβισμένες και αβοήθητες. Χρησιμοποιούν τεχνικές για αυτοπροστασία όπως η αδιάφορη συμπεριφορά ή η αλλαγή ντυσίματος, αλλά

¹⁷. Βλ. Σύσταση 9/131/ΕΟΚ.

¹⁸. D. Russel, *Sexual Exploitation Sexual Harassment in the Workplace*, ο.π.σελ. 271.

¹⁹. Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών, *Η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο της εργασίας*, Πρακτικό Συνεδρίου, ΑΘΗΝΑ 21 και 22 Ιανουαρίου 1994, σελ. 68.

πρόκειται απλά για σπασμωδικές ενέργειες. Τα άτομα αυτά περιγράφουν και ονομάζουν αυτό που βιώνουν ως «*ψυχολογικό βιασμό*»²⁰.

Με αυτές τις τεχνικές το μόνο που πετυχαίνουν είναι να περιορίζουν τη δική τους συμπεριφορά και να δυσχεραίνουν ακόμα περισσότερο τις συνθήκες εργασίας τους.

Η εμφάνιση του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας δημιουργεί αναμφίβολα προβλήματα σε κάθε προσωπικότητα, αλλά ο αριθμός καταγγελιών για περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης παραμένει πολύ μικρός αναλογικά με τις διαστάσεις του φαινομένου.

Υπάρχουν γυναίκες που δεν καταλαβαίνουν ότι αυτό που υφίστανται είναι σεξουαλική παρενόχληση και κυρίως γυναίκες νεαρής ηλικίας. Το σύνηθες όμως είναι τα περισσότερα θύματα να μην αναλαμβάνουν δράση εναντίον του εργοδότη ή προϊσταμένου, που συμβαίνει στα περισσότερα περιστατικά να είναι οι δράστες, κυρίως λόγω της θέσης ισχύος που κατέχουν.

Η ενδεχόμενη γνωστοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης στον εργασιακό και κοινωνικό περιβάλλον επιδρά ανασταλτικά σε κάποια δυναμική αντίδραση του θύματος. Υπάρχουν θύματα που θα ήθελαν να καταγγείλουν αυτό που τους συνέβη, αλλά η αβεβαιότητα για τον τρόπο αντιμετώπισής τους από το κοινωνικό περιβάλλον (συνάδελφοι, φίλοι οικογένεια) όπως και η αντιμετώπισή τους από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές, στέκεται εμπόδιο στην απόφασή τους αυτή. Η αντιμετώπιση της γυναίκας – θύμα είναι δυσμενέστερη από τον άντρα. Είναι πολύ εύκολο να κατηγορηθεί ότι έκανε την καταγγελία για προσωπικούς ή εκδικητικούς λόγους απέναντι στον εργοδότη, τον προϊστάμενο, τον συνάδελφο. Όπως είναι το ίδιο εύκολο να ειπωθεί ότι «προκάλεσε» η ίδια, με κάποιους τρόπους, τη σεξουαλική παρενόχληση.

Αντιμετωπίζεται με δυσπιστία τόσο από το οικογενειακό τους περιβάλλον όσο και από το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, κάτι που ίσως έχει σχέση με την έλλειψη εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης σε θέματα κακοποίησης γυναικών²¹.

Κατά την άποψη του καθηγητή Ιακ. Φαρσεδάκη «*εκείνο που χαρακτηρίζει τη γυναίκα – θύμα είναι η σιωπή της εξαιτίας του φόβου της για τις ουσιαστικά σε βάρος της συνέπειες της όλης ποινικής διαδικασίας αλλά και η δυσχέρεια της να ακουστεί όταν αποφασίσει να μιλήσει*»²².

²⁰. E. A. Stanko, *Intimate Intrusions Women's Experience of Male Violence*, ο.π., σελ. 61.

²¹. Β. Αρτινοπούλου, *Νέα Κοινωνικά Κινήματα, Εγκληματολογική Προσέγγιση*, ο.π., σελ. 149.

²². *idem*, σελ. 150.

Γ. Η επίδραση του Φεμινιστικού κινήματος

Η ενεργή συμμετοχή του φεμινιστικού κινήματος στο συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς συνέβαλλε στην αναθεώρηση των αντιλήψεων και των στάσεων και τόνισε την ανάγκη ποινικής τυποποίησης της πράξης της σεξουαλικής παρενόχλησης.

Ειδικότερα από τις έρευνες των φεμινιστικών οργανώσεων διαπιστώθηκε ότι:

1. Η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί μορφή διάκρισης που βασίζεται στο φύλο. Θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης είναι συχνότερα οι γυναίκες, στις οποίες, κατά κανόνα και ιδιαίτερα στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, επιβάλλονται συνθήκες εργασίας δυσμενέστερες από εκείνες των ανδρών.

2. Η εξάρτηση των γυναικών από τους εργοδότες τους είναι συχνά συνώνυμη με πιέσεις ποικίλων μορφών. Οι πιέσεις αυτές στο πλαίσιο της σεξουαλικής παρενόχλησης μπορούν να λάβουν τη μορφή προκλήσεων, απειλών, αλλά και ψυχολογικής βίας. Αυτού του είδους η βία πλήττει καίρια τις γυναίκες στην επαγγελματική τους εξέλιξη, και τις προσβάλλει στην αξιοπρέπειά τους, σε ορισμένες περιπτώσεις και στη σωματική τους ακεραιότητα αλλά και στην ψυχοπνευματική τους υγεία. Αυτή η βία υποκρύπτει απόρριψη της γυναίκας, ενέχει εκμετάλλευση και άνιση μεταχείριση, ενώ συγχρόνως ισοδυναμεί με άρνηση των δικαιωμάτων της στην εργασία.

3. Το πρόβλημα γίνεται μεγαλύτερο λόγω του ποσοστού της γυναικείας ανεργίας σε σχέση με αυτή των ανδρών. Οι γυναίκες θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης είναι κατά κανόνα οι περισσότερο ευάλωτες εργασιακά.

4. Σχετικά με το περιεχόμενο των παρενοχλήσεων διαπιστώθηκε ότι περιλαμβάνονται όλες οι μορφές "προτάσεων" μη επιθυμητών, συγκαλυμμένων ή μη πιέσεων για απόσπαση κάποιας σεξουαλικής εύνοιας που προκαλούν αδιέξοδο ή φόβο και που είναι ικανές να προσβάλλουν την αξιοπρέπεια ή να απειλήσουν την ηρεμία της εργαζομένης. Μπορεί να εκδηλώνεται με λόγια ή με χειρονομίες, με ανεπίτρεπτες επαφές, με επίμονες προτάσεις, με απειλές, πιέσεις, καθώς και με σεξουαλικές επιθέσεις.

5. Οποιαδήποτε μορφή και αν έχει η σεξουαλική παρενόχληση, εφόσον γίνεται χωρίς τη συναίνεση του θύματος είναι μονομερής, καταναγκαστική και επηρεάζει αρνητικά τις συνθήκες εργασίας του θύματος την απόδοσή του καθώς και τις ευκαιρίες επαγγελματικής ανέλιξής του.

6. Δράστης της παρενόχλησης είναι ανάλογα με τις περιστάσεις ο εργοδότης, ο προϊστάμενος, ο επόπτης, ένας πελάτης αλλά και ο συνάδελφος.

7. Διαπιστώθηκε επίσης οι σεξουαλικές παρενοχλήσεις οδηγούν στην πτώση της παραγωγικότητας, σε διακοπές εργασίας λόγω προσχηματικής ασθένειας και σε καταστροφή των ανθρωπίνων σχέσεων²³.

Κατά την άποψη των φεμινιστικών οργανώσεων είναι αναγκαία η ποινική τυποποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης ώστε να τεθεί ένας φραγμός στον εξευτελισμό της αξιοπρέπειας του εργαζόμενου και να διαμορφωθεί σταδιακά μια νέα κοινωνική συνείδηση σχετικά με το θέμα αυτό. Υποστηρίζουν, τέλος, πως η επικρατούσα αντίληψη ότι η εν λόγω συμπεριφορά δεν είναι αδίκημα, και άρα δεν μπορεί να τιμωρηθεί, συμβάλλει αφενός μεν στην αποθράσυνση των δραστών και αφετέρου στο να συντηρούνται μοντέλα κοινωνικών σχέσεων παθητικής και αδιάφορης αντιμετώπισης ενός υπαρκτού κοινωνικού προβλήματος, αναπαράγοντας τις δομές και τούς μηχανισμούς άνισης μεταχείρισης, εργασιακής εκμετάλλευσης και προσβολής της αξιοπρέπειας της γυναίκας²⁴.

²³. Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών, Η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας, Πρακτικά Συνεδρίου Αθήνα 21 και 22 Ιανουαρίου 1994, σελ. 28-29.

²⁴.idem, σελ. 58.

II. Η εγκληματολογική διάσταση

A. Το ζήτημα του ορισμού

Η προσπάθεια να αποδώσουμε την έννοια της σεξουαλικής παρενόχλησης μέσα από ένα συγκεκριμένο ορισμό θα προσέκρουε στην εγγενή αδυναμία μίας περιοριστικής ή και διαστρεβλωτικής ακόμη περιγραφής, καθώς πρόκειται για μια έννοια μεταβλητή στο χώρο και στο χρόνο, συναρτούμενη άμεσα με πολιτικές, ιστορικές, κοινωνιολογικές και νομικές παραμέτρους.

Η σεξουαλική παρενόχληση δεν συνιστά μια κατάσταση ή ένα μέγεθος απόλυτο ή μετρήσιμο. Αντίθετα οι παράγοντες που καθορίζουν το νόημα της είναι ρευστοί, στο βαθμό που μεταβάλλονται ανάλογα με τη κοινωνική, ιστορική και πολιτισμική συγκυρία. Αυτό σημαίνει ότι η εγκληματολογική προσέγγιση της έννοιας αφενός υπερβαίνει κάθε απόπειρα νομικο-τεχνικών κατασκευών και δογματικών χαρακτηρισμών και αφετέρου προϋποθέτει την κατανόηση των ευρύτερων πολιτικών, πολιτισμικών και ιδεολογικών παραμέτρων, που σχετίζονται με αυτή.

Οι μεταβλητές του χώρου και του χρόνου, εντός των οποίων μια συμπεριφορά εκλαμβάνεται ως σεξουαλική παρενόχληση, καθώς επίσης και το στοιχείο της ταυτότητας των προσώπων που εμπλέκονται σε αυτή, τόσο με την κοινωνική (κοινωνική τάξη), όσο και με την ατομική (προσωπικότητα) τους διάσταση, υποδεικνύουν τα κριτήρια εκείνα, βάσει των οποίων καθορίζονται τα όρια ανοχής κάθε κοινωνίας αναφορικά με τον όρο σεξουαλική παρενόχληση. Ο τρόπος με τον οποίο κάθε κοινωνία τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή αντιμετωπίζει και ορίζει την προστασία της σεξουαλικής αξιοπρέπειας ως δικαίωμα προσδιορίζει και το περιεχόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης ²⁵. Άλλωστε το νόημα της σεξουαλικής παρενόχλησης συνίσταται ακριβώς στη παραβίαση της παραπάνω έννοιας. Οι κοινωνικές δομές και οι σύμφωνα με αυτές διαμορφωμένες αξίες και οι κώδικες συμπεριφοράς επιβάλλουν τα όρια της σεξουαλικής ελευθερίας, υποδεικνύουν την έννοια της σεξουαλικής αξιοπρέπειας και προσδιορίζουν το εύρος των παρεκκλίσεων. Όσες δηλαδή, περισσότερες πράξεις θεωρούνται από μια έννομη τάξη ως μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, τόσο λιγότερη είναι η

²⁵ Α. Μπακαλάκη, Λόγοι για το φύλο και αναπαραστάσεις της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας στην Ελλάδα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα', στο Γκέφου-Μαδιανού Δ., *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998 σελ. 519-581

σεξουαλική ελευθερία που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη κοινωνία, και αντίστροφα.

Συνεπώς, η σεξουαλική παρενόχληση είναι άμεσα συνυφασμένη με τα κοινωνικο-πολιτικά συστήματα, τις κυρίαρχες αξίες μέσα σε μία κοινωνία και τις κατακτήσεις του νομικού πολιτισμού καθώς και τις σχέσεις εξουσίας που διαρθρώνονται μέσα στον κοινωνικό σχηματισμό. Έτσι στο πλαίσιο μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας, όπως παραμένει η σημερινή, οι σχέσεις αυτές εξουσίας εμπεριέχουν και το στοιχείο της διάκρισης των δύο φύλων.

Η διαμόρφωση των σχέσεων των δύο φύλων χαρακτηρίζεται πρώτα απ' όλα από ένα φυλογονικό καταμερισμό της εργασίας σε σχέση με τη φυσική και υλική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτά οι άνδρες είχαν επιφορτιστεί με την υλική αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος, ενώ οι γυναίκες ευθύνονταν αρχικά, για τη φυσική. Η κοινωνική αποτύπωση του καταμερισμού αυτού αποτελεί τη βάση της σημερινής κοινωνικής ανισότητας που χαρακτηρίζει τα δύο φύλα, καθώς ο άνδρας, σε αντίθεση με τη γυναίκα, πέρα από τη βιολογική του υπόσταση απέκτησε πολύ νωρίς κοινωνική διάσταση. Έγινε φορέας δικαιωμάτων (π.χ. δικαίωμα στην εργασία, δικαίωμα στην περιουσία) και υποχρεώσεων ή αλλιώς υποκείμενο δικαίου, το οποίο δίκαιο και διαμόρφωσε.

Η φυσική αναπαραγωγή του συστήματος από την άλλη πλευρά, η οποία αποτέλεσε κατά κύριο λόγο γυναικεία ευθύνη, συνδέθηκε με τη μητρότητα, η οποία εξ αντιδιαστολής δεν θεωρήθηκε κοινωνικό αλλά ιδιωτικό ζήτημα. Συνεπώς η κοινωνική οργάνωση στερήθηκε γυναικείας παρέμβασης ή χαρακτηριστικών. Η γυναικεία σεξουαλικότητα αναπτύχθηκε σχεδόν αποκλειστικά σε συνάρτηση με τη σωματική διάπλαση της γυναίκας και το φυσικό της ρόλο: μητέρα, σύζυγος, αδύναμο φύλο. Καθόλα, λοιπόν, και κυρίως οικονομικά η γυναίκα υποτάχθηκε στον άνδρα. Η σχέση εξάρτησης που δημιουργήθηκε βασίστηκε άμεσα στις δομές του οικονομικού-κοινωνικού συστήματος και αναπαράχθηκε μέχρι σήμερα μέσα από τα συστήματα κοινωνικού ελέγχου ²⁶.

Η εξέλιξη των κοινωνικών και οικονομικών δομών ώθησαν τη γυναίκα στην αγορά εργασίας. Το γεγονός αυτό μεταξύ άλλων, σήμανε την χειραφέτηση της, την απόκτηση από μέρους της οικονομικής αυτοδυναμίας, την ενσωμάτωση της στο κοινωνικό σύνολο, τη διεκδίκηση ισότητας. Ωστόσο ο ρόλος της γυναίκας δεν αποδεδεσμεύτηκε τελείως από το φύλο της. Οι φεμινίστριες θεωρητικοί συγκεκριμένα αναφέρουν ότι «...κάθε αναφορά στις έννοιες τις ισότητας ή

²⁶ G. Smaus „Social Control and Gender Relationship, Saarbrugen, November, 1998, σελ. 1 εν.

ανισότητας λαμβάνει πάντα ως "κανόνα" τον άνδρα... κάθε προβαλλόμενο μοντέλο ισότητας αναγνωρίζει και πιστοποιεί ως επίκεντρο του τον άνδρα. Οι άνδρες έτσι, εξακολουθούν να προσδιορίζουν το "μέτρο", τον "καλόπιστο-μέσο άνθρωπο". Οι γυναίκες κατ' επέκταση αντιμετωπίζονται πάντα ως παρεμβαίνουσες σε ένα κόσμο ήδη διαμορφωμένο από άλλους. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό στην εργατική νομοθεσία, όπου το αίτημα της ισότητας ερμηνεύτηκε σκοπίμως με την προβολή των ανδρών, ως των ιδεατών υπαλλήλων και με τον αγώνα των γυναικών να ανταποκριθούν στα ανδρικά πρότυπα.»²⁷

Στο σημείο αυτό πρέπει επιπλέον να τονιστεί, ότι η σύγχρονη φιλελεύθερη οικονομία και το διαμορφωμένο καπιταλιστικό σύστημα θέτουν στο επίκεντρο τους την αγορά. Μεταξύ άλλων δικαιωμάτων, η σεξουαλικότητα και το δικαίωμα της σεξουαλικής ελευθερίας αποκτούν αγοραστική αξία και εμπορευματοποιούνται. Όταν στο ίδιο σύστημα οι δομές και οι κανόνες παραμένουν ανδροκρατικοί, η γυναικεία σεξουαλικότητα γίνεται και αυτή μέσο ανεύρεσης εργασίας.

Με άλλα λόγια ο γυναικείος σεξουαλικός ρόλος (μητέρα, σύζυγος, νοικοκυρά) με την ένταξη της γυναίκας στην αγορά εργασίας μεταφέρεται στον ευρύτερο κοινωνικό βίο. Συναφής με όλα τα παραπάνω, φαίνεται να είναι και η έκφραση «γυναικείες δουλειές», η οποία παραπέμπει κατά κύριο λόγο σε χαμηλόβαθμες, βοηθητικές και χαμηλόμισθες εργασίες. Με τον τρόπο αυτό η εξάρτηση της γυναίκας από τον άνδρα όχι μόνο διατηρείται, αλλά επιπλέον αναπαράγεται και στον χώρο εργασίας²⁸.

Η αντίληψη ότι κάποιοι τομείς εργασίας είναι γυναικείοι είναι γενικώς παγιωμένη. Αυτό που αποφεύγεται αντίθετα να ειπωθεί είναι ότι το στοιχείο του φύλου ή της σεξουαλικότητας ως μέσο ανεύρεσης εργασίας, προσδίδει αναπόφευκτα στην εργασία της γυναίκας-εργαζόμενης και σεξιστικό συμφραζόμενο. Έτσι η σεξουαλική παρενόχληση, ιδιαίτερα στο χώρο εργασίας αντιμετωπίζεται ως ενδεχόμενη ή και αναμενόμενη κατάσταση.

« Μερικές από τις γυναικείες εργασίες αποδεικνύονται αυτές της γραμματέως, της ερευνητικής βοηθού, της πωλήτριας της νοσοκόμας, της παρουσιάστριας, της τηλεφωνήτριας. κλπ. Σε τέτοιες εργασίες, η γυναίκα εργάζεται ως γυναίκα. Επιπλέον, αντιμετωπίζει προφανώς συμπεριφορές που αρμόζουν σε γυναίκα, μια διάσταση που είναι καθαρά σεξιστική. Ειδικότερα, αν ένας από τους λόγους που η γυναίκα προσλήφθηκε είναι να ανταποκρίνεται στα

²⁷ C. Smart, Law, Crime and Sexuality, Sage publ., London-Thousand Oaks-New Delhi, 1995, σελ. 42-43

²⁸ G. Smaus ., "Social Control and Gender Relationship", Saarbrugen, November, 1998, σελ. 2

κριτήρια του άνδρα-εργοδότη της, του οποίου η αντίληψη για τον ικανό υπάλληλο συνδυάζεται με τη σεξιστική του αντίληψη για τον «πρέποντα» ρόλο της γυναίκας, δεν είναι παράξενο, η αυθαίρετη ερωτική του διάθεση, επιβαλλόμενη ακόμη και βιαίως όταν χρειάζεται, να θεωρείται συνυφασμένη με τη θέση της και να αποτελεί μέρος των προνομίων του.»²⁹

Στο πλαίσιο επομένως του χώρου εργασίας, η σεξουαλική παρενόχληση εκδηλώνεται ως κατάσταση, η οποία εκφράζεται και «συντονίζεται» από τον εργοδότη ή προϊστάμενο (τον φέροντα την εξουσία) μέσω προκλήσεων, "δώρων", υπονοουμένων, πιέσεων, απειλών, εκφοβισμού ή υπόσχεσης ανταλλαγμάτων δηλαδή μιας συμπεριφοράς ανεπιθύμητης την οποία υφίσταται η εργαζόμενη (η υφιστάμενη την εξουσία) και μάλιστα ως μέρος της δουλειάς της.

B. Το ζήτημα της ποινικοποίησης

Ως πρόβλημα λοιπόν, η σεξουαλική παρενόχληση εντοπίζεται κυρίως τη δεδομένη στιγμή που η γυναικεία σεξουαλικότητα έρχεται αντιμέτωπη με την πιεστική ή απειλητική εκδήλωση των ερωτικών ή σεξουαλικών διαθέσεων του άνδρα εργοδότη ή προϊσταμένου και η εν λόγω συμπεριφορά ποινικοποιείται για λόγους εξέλιξης του νομικού πολιτισμού. Η νομοθετική διευθέτηση του προβλήματος προβάλλεται ταυτοχρόνως ως αναγκαία .

Είναι δε σημαντικό να σημειώσουμε ότι η ποινικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης ως συμπεριφοράς συνιστά σήμερα ένα μέτρο εμπέδωσης της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών (όπως ο σύγχρονος δυτικός νομικός πολιτισμός την εκλαμβάνει) και της προστασίας της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και βρίσκεται συνυφασμένη με την ασφάλεια των δικαιωμάτων .

Ωστόσο η έννοια της ποινικοποίησης όπως και αυτή του ποινικού νόμου εντάσσονται στην ευρύτερη έννοια του κοινωνικού ελέγχου. Εντός ενός συστήματος «συμβολαϊκά» οργανωμένου, η ποινικοποίηση, ως μορφή κοινωνικού ελέγχου, σημαίνει προσαρμογή των συμβαλλομένων στους όρους του κοινωνικού συμβολαίου και κατ' επέκταση ασφάλεια των δικαιωμάτων και των εξουσιών που αναγνωρίζονται από το κοινωνικό αυτό συμβόλαιο. Ειδικότερα υποστηρίζεται: «όταν λέμε ότι τα δικαιώματα είναι "κατοχυρωμένα", δηλ. εξασφαλισμένα, σημαίνει, από την εσωτερική-ιδεατή οπτική του δικαίου, ότι οι κανόνες που τα

²⁹ C. McKinnon , Sexual Harassment of Working Women, ο.π. σελ. 18

προστατεύουν είναι επαρκώς σαφείς, βρίσκονται σε συνοχή με τους κανόνες και τις αρχές του Συντάγματος και εφαρμόζονται με νομικές διαδικασίες που καθιστούν τα δικαιώματα αχώρητα.» Το ερώτημα ωστόσο που τίθεται στη συνέχεια, από μια εξωτερική-κοινωνιολογική θεώρηση του δικαίου, είναι «κατά πόσο οι κανόνες προστασίας των δικαιωμάτων και εν γένει το δίκαιο, εννοούμενο ως σύστημα δράσεων, συμβάλλει στην ασφάλεια της κοινωνίας». ³⁰

Στα πλαίσια ενός φιλελεύθερα δομημένου κοινωνικού συμβολαίου, ενός δηλαδή συστήματος που βασίζεται στη διάκριση μεταξύ των εχόντων την εξουσία και των αποκλεισμένων από αυτή, η ποινικοποίηση και ο ποινικός νόμος ως μηχανισμός συντήρησης του κοινωνικού συμβολαίου, λειτουργεί και ως μηχανισμός προστασίας της συγκεκριμένης κατανομής των εξουσιών και συνεπώς ως μηχανισμός διάκρισης στη διοίκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων προς όφελος των εχόντων την εξουσία και σε βάρος των αποκλεισμένων.

Με την επιλεκτική και διακριτική αυτή λειτουργία του ο ποινικός νόμος συνιστά τελικά περιορισμό της ασφάλειας του δικαίου και ταυτόχρονα τρέφει το αίσθημα ανασφάλειας της κοινής γνώμης και τρέφεται από αυτήν³¹. Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος, όπου η όλο και περισσότερη ποινικοποίηση, συντείνει στην μεγαλύτερη περικοπή των ατομικών δικαιωμάτων και καταλήγει στην ολοένα και εντονότερη πόλωση της εξουσίας και συνεπώς στον εντονότερο κοινωνικό έλεγχο, δηλαδή στην εντονότερη εγληματοποίηση-ποινικοποίηση.

Άρα και στην ειδική περίπτωση της σεξουαλικής παρενόχλησης, η ποινικοποίηση διαφόρων συμπεριφορών δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως πανάκεια του προβλήματος, αλλά ως ένα εργαλείο που παρέχει το νομικό μας σύστημα για την κατά το δυνατόν αποτελεσματικότερη προστασία ορισμένων δικαιωμάτων.

Η αναγκαιότητα της ποινικοποίησης υπαγορεύεται από την ίδια την ανάγκη αφενός της προστασίας των θυμάτων και αφετέρου εμπέδωσης ορισμένων κοινωνικών και νομικών αξιών συνδεδεμένων άρρηκτα με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια πέραν της σεξουαλικής αξιοπρέπειας. Ο ποινικός νόμος στο πλαίσιο αυτό λειτουργεί κατεξοχήν εγγυητικά για το αυτονόητο δικαίωμα του εργαζομένου να μην γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης λόγω του φύλου του. Προστατεύει -ιδιαίτερα τη γυναίκα εργαζόμενη- στο πεδίο που άλλες διατάξεις (εργατικού ή αστικού δικαίου), απέτυχαν να

³⁰ A. Baratta, *Δικαίωμα στην Ασφάλεια ή Ασφάλεια των Δικαιωμάτων*, Κομοτηνή, Μάιος 2001, *rono*, σελ. 1-2

³¹ *idem*, σελ. 2

διαμορφώσουν συνείδηση σύννομης συμπεριφοράς και ασφάλειας δικαιωμάτων. Η ανάγκη ποινικοποίησης υπαγορεύεται συνεπώς από την ανασφάλεια και την εξάρτηση που παράγει η προσβολή του δικαιώματος στην αξιοπρέπεια και στην ελεύθερη διαχείριση της σεξουαλικότητας.

Βεβαίως, δεν παραβλέπουμε ότι ο ποινικός νόμος αποτελεί εργαλείο του κοινωνικού συστήματος και δρα υπέρ της προστασίας και της αναπαραγωγής του. Κατ' αυτό τον τρόπο είναι μέρος και έκφραση του. Με άλλα λόγια, ο ποινικός νόμος δεν λειτουργεί ανεξάρτητα ούτε εκτός συστήματος, και κατ' επέκταση δεν είναι αποστιγματισμένος από την πατριαρχική και καπιταλιστική ιδεολογία που παγιώνεται με το υπάρχον πολιτικό-οικονομικό σύστημα. και γεννά τις ποινικοποιημένες συμπεριφορές. Τούτο όμως δεν αφαιρεί στο πλαίσιο του υπάρχοντος νομικού συστήματος τη δυνατότητα προστασίας του θύματος, αντίθετα, όπως σημειώθηκε, λειτουργεί εγγυητικά για τα δικαιώματά του, με το τίμημα βέβαια ότι η ποινικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης όπως κάθε ποινικοποίηση συμπεριφοράς σημαίνει περαιτέρω περιορισμό της ατομικής ελευθερίας και της ασυνέχειας του ποινικού δικαίου. Η αξιολόγηση όμως των δικαιωμάτων και των ελευθεριών δεν μπορεί παρά να έχει ως γνώμονα την προστασία του θύματος και του δικαιώματός του στην αξιοπρέπεια.

Γ. Η θέση της φεμινιστικής εγκληματολογίας

Η φεμινιστική προσέγγιση για την εξήγηση του εγκληματικού φαινομένου έρχεται να προστεθεί σε μια σειρά από θέσεις, τις λεγόμενες οικονομικές και κοινωνιολογικές θεωρίες για το έγκλημα.³² Ειδικότερα η φεμινιστική κριτική ασκείται τόσο στις θεωρίες εκείνες που θεμελιώνουν τα αίτια της εγκληματικότητας μόνο στην οικονομική δομή της κοινωνίας, όσο και στις θεωρίες που θεμελιώνουν την εγκληματογένεση στον ευδαιμονισμό και στην ιδεολογία της υποταγής που αναπτύσσεται στον σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο.

Πιο συγκεκριμένα οι οικονομικές θεωρίες επικρίθηκαν ως μονοδιάστατες, καθώς θεωρήθηκε ότι παραβλέπουν τις ατομικές και κοινωνικές παραμέτρους που τροφοδοτούν την διάπραξη εγκλήματος. Οι κοινωνιολογικές θεωρίες, από την άλλη πλευρά, κατηγορήθηκαν ότι αγνοούν και παραλείπουν τη θέση της γυναίκας από την οπτική τους. Ως δικαιολογητική βάση προβλήθηκε το γεγονός ότι ο καπιταλισμός, στον οποίο στηρίζεται η διατύπωση των θεωριών αυτών,

³² Taylor I., " The Political Economy of Crime", in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner, *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, 1997, σελ. 265 επ.

μορφοποιήθηκε και εξελίχθηκε στα πλαίσια μιας ανδροκρατούμενης και πατριαρχικής κοινωνίας με μιλιταριστικά θεμέλια. Η έλλειψη αξιολόγησης του φύλου ως παράγοντα ή σε σχέση με το έγκλημα και την εγκληματικότητα, αποτέλεσε το κύριο σημείο έντονης κριτικής από τις φεμινίστριες θεωρητικούς³³.

Η προσέγγιση της φεμινιστικής οπτικής στηρίχθηκε σε αναλύσεις βασικών εννοιών, όπως η πατριαρχία και η δόμηση των κοινωνικών και προσωπικών σχέσεων σε αυτή τη βάση, η περιθωριοποίηση και απομάκρυνση των γυναικών από την κοινωνική ζωή, αλλά και η σημασία των κοινωνικών δεσμών που καθορίζουν την κομφορμιστική ή όχι συμπεριφορά των γυναικών. Ωστόσο, στον τομέα της εγκληματολογικής θεωρίας επικρατεί ακόμη αρκετή σύγχυση αναφορικά με το τι ονομάζεται φεμινιστική προσέγγιση του εγκλήματος. Άλλοι εκτιμούν ότι φεμινιστική εγκληματολογία σημαίνει ανάλυση του εγκληματικού φαινομένου με μοναδικό άξονα το φύλο και ανεξαρτήτως οικονομικών ή πολιτικών συνθηκών, ενώ άλλοι εννοούν τη διενέργεια νέων εγκληματολογικών ερευνών αναφορικά με τις γυναίκες και από τις γυναίκες. Για το λόγο αυτό και δεδομένου ότι βρισκόμαστε σε στιγμή επαναπροσδιορισμού των δύο φύλων, τόσο στις μεταξύ τους σχέσεις όσο και στην εκπροσώπηση τους σε συλλογικές δράσεις και οντότητες, είναι σκόπιμο οι θεωρητικές εγκληματολογικές αναλύσεις να εκτιμηθούν από την πλευρά της μεταμοντέρνας φεμινιστικής επιστημολογίας³⁴.

Η σύγχρονη αυτή φεμινιστική τάση ξεφεύγει από το αρχικό θεωρητικό πλαίσιο και επικεντρώνει το ενδιαφέρον της κυρίως σε θέματα μεθοδολογίας. Στα πλαίσια αυτά γίνεται λόγος για φεμινιστικό εμπειρισμό. Ο φεμινιστικός εμπειρισμός, σύμφωνα με την ανάλυση της Sandra Harding συνίσταται στην εκτίμηση ότι η επιστήμη έχει έναν καθαρά ανδροκεντρικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται «ότι κάθε τι που μέχρι τώρα είχε λογιστεί ως επιστήμη ήταν στην πραγματικότητα η ανδρική θεώρηση του κόσμου, ότι κάθε τι που φαίνεται ως αντικειμενικότητα είναι στην ουσία του σεξιστικό και ότι οι παραδοσιακές κοινωνιολογικές επιστήμες είχαν συστηματικά αποκλείσει από το πεδίο των αναζητήσεων τους τις γυναίκες και τα συμφέροντά τους»³⁵. Επομένως ο φεμινιστικός εμπειρισμός ταυτίζεται με την απαίτηση για αντικειμενικότητα στην επιστήμη, προκειμένου να προκύψουν ορθά συμπεράσματα και να αναζητηθούν εύστοχες λύσεις στο θέμα της γυναικείας εγκληματικότητας. Αυτό πρακτικά

³³ Heidensohn F. "Gender and Crime", in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner, *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, 1997, σελ. 761 επ.

³⁴ G. Smaus., *Social Control and Gender Relationship*, Saarbrugen, November, 1998, σελ. 3

³⁵ C. Smart, *Law, Crime and Sexuality*, ο.π., σελ. 40

σημαίνει την υιοθέτηση νέων μεθόδων και διαδικασιών καθώς και νέων πεδίων μελέτης.

Μια δεύτερη κατηγορία της σύγχρονης φεμινιστικής προσέγγισης της γυναικείας εγκληματικότητας αποτελεί ο *Standpoint Feminism*, ο οποίος, θέτει ως βάση του την εμπειρία. Η φεμινιστική εμπειρία πραγματώνεται μέσω μιας αντιπαράθεσης των γυναικών εναντίον της καταπίεσης που υφίστανται. Δεν πρόκειται λοιπόν για την εμπειρία απλώς των γυναικών, αλλά των γυναικών οι οποίες λόγω φύλου βρίσκονται σε σχέση πολιτικής και διανοητικής αντιπαράθεσης με το κοινωνικό γίνεσθαι. Η υιοθέτηση του Standpoint Feminism αποτελεί σύμφωνα με την Harding μια επί της ουσίας πολιτική και ηθική δέσμευση για κατανόηση και αξιολόγηση του κόσμου από την πλευρά του κοινωνικά αδύνατου και υποταγμένου. «Δεν πρόκειται για πράξη εμπάθειας αλλά για μια προσπάθεια κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα από τα μάτια του κοινωνικά καταπιεσμένου»³⁶. Πρόκειται δηλαδή για μια «από κοινού γνώση», εφόσον η θέση της γυναίκας μπορεί να γίνει κατανοητή όχι απομονωμένα αλλά σε συνάρτηση με τη θέση του άνδρα.³⁷

Τέλος προτείνεται η οπτική του φεμινιστικού μεταμοντερνισμού (post-modern feminism). Η οπτική αυτή έχει ως αφετηρία της την κατάλυση της αδερφοσύνης και την πτώση του μαρξισμού. Πυρήνας της είναι η απόρριψη της πραγματικότητας, η οποία, βασίζεται στην παραδοχή της ανδρικής αυθεντίας. Ο φεμινιστικός μεταμοντερνισμός πρεσβεύει την αποδόμηση των ήδη υπαρχόντων πολιτικών δομών, χωρίς να αρνείται την πολιτικοποίηση, αλλά θέτοντας την σε διαφορετική βάση. Στόχος του είναι η προσαρμογή και εγκαθίδρυση της φεμινιστικής αλήθειας στα πλαίσια της υπάρχουσας κοινωνίας συγχρόνως με την αποδόμησή της. Επομένως στην περίπτωση του μεταμοντέρνου φεμινισμού, δεν τίθεται μόνο το θέμα της αντικειμενικής γνώσης, όπως στον φεμινιστικό εμπειρισμό, ή της αποκάλυψης της αλήθειας στο τελικό επίπεδο όπως στην περίπτωση του *standpoint feminism*, αλλά η παραδοχή ότι η γνώση αποτελεί μέρος της εξουσίας και μάλιστα ότι η εξουσία ασκείται σε κάθε επίπεδο και σε κάθε σχήμα της κοινωνικής πραγματικότητας. Για το λόγο αυτό συμπεραίνεται ότι η φεμινιστική γνώση πηγάζει και είναι μέρος της πολυπλοκότητας των κοινωνικών αντιστάσεων. Με άλλα λόγια, ο φεμινιστικός μεταμοντερνισμός υποστηρίζει την επανεξέταση των κανόνων και την αντικατάστασή τους, υπό την έννοια ότι αυτοί

³⁶ idem, σελ.44

³⁷ Gelsthorpe L., *Approaching the Topic of Racism: Transferable Research Strategies?*, in D. Cook and B. Hudson, *Racism and Criminology*, Sage publ., London-Thousand Oaks-New Delhi, 1996, σελ.88-89

πρέπει να αποβάλουν τη σημασία που τους έχει αποδοθεί από μια ανδρικού γένους εξουσία, η οποία διαρκώς αναπαράγεται εφόσον η εξουσία παραμένει ανδρική³⁸. Ωστόσο ο μεταμοντέρνος φεμινισμός απαρνούμενος κάθε ήδη υπάρχουσα θεωρία, αδυνατεί να προτείνει μια νέα βάση και να θέσει τα πλαίσια μιας διαφορετικής πραγματικότητας.

Ανεξάρτητα από τα κενά, ακόμη και τους γενικούς αφορισμούς που μπορεί να περιέχει η φεμινιστική οπτική, καθίσταται για μια ακόμη φορά σαφές, ότι η συντήρηση ενός συστήματος που θα παρέχει στον άνδρα τη δυνατότητα να κράτα στη σφαίρα εξουσίας του τη γυναίκα, με την όποια μορφή και σε όποιον βαθμό, θα διστάζει για τη γυναίκα το ρόλο του αντικειμένου σε σχέση με τις όποιες κοινωνικές εξελίξεις.

Στο πλαίσιο μιας τέτοιας νοοτροπίας η γυναικεία σεξουαλικότητα και αξιοπρέπεια, ιδιαίτερα στο χώρο εργασίας θα αντιμετωπίζεται ως καταναλωτικό αγαθό προς χρήση ή εκμετάλλευση από τον εργοδότη και θα εντάσσεται στις γενικότερες συνθήκες εργασίας.

Σε κάθε περίπτωση ωστόσο, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι το σχήμα «εξουσιάζων-εξουσιαζόμενος» δεν εξαντλείται μονάχα στο ζευγάρι άνδρας-γυναίκα. Αναλόγως είναι διανεμημένοι όλοι οι ρόλοι στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Ο καπιταλισμός άλλωστε ως πολιτικό σύστημα στηρίζεται ακριβώς στις έννοιες της εκμετάλλευσης και της παρενόχλησης του εκάστοτε μη έχοντος πρόσβαση στη εξουσία. Δεν τίθεται λοιπόν θέμα προσώπου ή εναλλαγής των ρόλων, αλλά ζήτημα ως προς την ίδια την άσκηση της εξουσίας.

Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις έρχονται να επιβεβαιώσουν για μια επιπλέον φορά, ότι «παρενοχλούμενος» τελικά εντός του υπάρχοντος οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου είναι ο υφιστάμενος την εξουσία. Η οποιαδήποτε επομένως σοβαρή ρύθμιση αναφορικά και με το συγκεκριμένο ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης θα πρέπει να συνηγορεί με το γεγονός ότι «το empowerment, δηλαδή η ενίσχυση της κοινωνικής δύναμης των αδύνατων ομάδων, η κοινωνική συμπερίληψη των αποκλεισμένων, η κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα αλλά και ο όρος μιας δημοκρατικής πολιτικής. Στο τεχνοκρατικό πρότυπο οι πολίτες είναι θεατές αυτού που ονομάστηκε

³⁸ C. Smart, *Law, Crime and Sexuality*, ο.π., σελ. 44

‘πολιτική ως θέαμα’, στο δημοκρατικό πρότυπο οι πολίτες είναι πρωταγωνιστές της πολιτικής»³⁹ .

III. Η νομική διάσταση

A. Η οριοθέτηση της έννοιας της σεξουαλικής παρενόχλησης από τα ευρωπαϊκά όργανα

Το 1986 η Ευρωπαϊκή Ένωση ασχολήθηκε για πρώτη φορά με την αντιμετώπιση του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης. Έκτοτε παρατηρείται μια προσπάθεια περιγραφής των χαρακτηριστικών που θα προσδιορίσουν μια συμπεριφορά ως σεξουαλική παρενόχληση και ταυτόχρονα προτείνονται τρόποι για την από κοινού αντιμετώπισή της από τα κράτη μέλη.

- ✓ Το 1986 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε ομόφωνα στην Ολομέλειά του Ψήφισμα⁴⁰ για τη βία που ασκείται εναντίον των γυναικών. Στο τμήμα που αναφέρεται στη σεξουαλική παρενόχληση, ζητούσε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να συγκεντρώσει μελέτες για τις υλικές συνέπειες της σεξουαλικής παρενόχλησης και να προτείνει Οδηγία που θα αντιμετωπίζει το πρόβλημα.
- ✓ Το 1990 το Συμβούλιο εξέδωσε απόφαση σχετικά με την προστασία της αξιοπρέπειας των γυναικών και ανδρών στην εργασία στην οποία αναγνώριζε ότι η σεξουαλική παρενόχληση *μπορεί να αντιβαίνει στην αρχή της ίσης μεταχείρισης σύμφωνα με την έννοια της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ, και συνεπώς αποτελεί διάκριση.*

Παρατηρούμε κατά συνέπεια ότι το πρόβλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης δεν αντιμετωπίζεται ως προσβολή συγκεκριμένου δικαιώματος -αυτού της σεξουαλικής αξιοπρέπειας- αλλά ως πράξη στην οποία αντικατοπτρίζεται *διάκριση* των δύο φύλων. Μπορεί κανείς έτσι να αναρωτηθεί εάν ουσιαστικά η ΕΕ επιδίωξε αρχικά την κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων ή εάν τελικά υιοθέτησε έμμεσα κάποια μέτρα τα οποία υποδήλωναν την αποδοχή μιας de facto υπεροχής των ανδρών –και κατά συνέπεια κατωτερότητας των γυναικών- λόγω της οποίας

³⁹ A. Baratta, Δικαίωμα στην Ασφάλεια ή Ασφάλεια των Δικαιωμάτων, Κομοτηνή, Μάιος 2001, *rono*, σελ. 1-2

⁴⁰ Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ αριθμ. C203 της 12-8-1986

παρουσιάζεται η ανάγκη προστασίας του 'ασθενούς φύλου' μέσα στους κόλπους ενός ανδροκρατούμενου κοινωνικού συνόλου.

- ✓ Το 1991 η Επιτροπή διατύπωσε Σύσταση⁴¹ σχετικά με την προστασία της αξιοπρέπειας γυναικών και ανδρών στην εργασία με συνημμένο Κώδικα πρακτικής εφαρμογής.

Σύμφωνα με την παραπάνω Σύσταση η συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα ή άλλη συμπεριφορά που βασίζεται στη διαφορά φύλου, η οποία θίγει την αξιοπρέπεια γυναικών και ανδρών κατά την εργασία περιλαμβανομένης της συμπεριφοράς ιεραρχικά ανωτέρων και ομοιοβάθμων είναι απαράδεκτη αν:

- i. Είναι ανεπιθύμητη, παράλογη και προσβλητική για το άτομο που την υφίσταται,
- ii. η απόρριψη της συμπεριφοράς αυτής ή η υποταγή σ' αυτή χρησιμοποιείται κατά τρόπο συγκαλυμμένο ή μη, ως βάση για τη λήψη απόφασης που έχει επίπτωση στη διατήρηση της απασχόλησης ή στους όρους της απασχόλησης, ή/και
- iii. δημιουργεί εκφοβιστικό, εχθρικό ή ταπεινωτικό περιβάλλον εργασίας για το άτομο που την υφίσταται.

Στο σημείο αυτό, αν και δεν εγκαταλείπεται ολοσχερώς η έννοια της διάκρισης των δύο φύλων, ωστόσο αναγνωρίζεται -έστω και έμμεσα- ως προστατευόμενο έννομο αγαθό η αξιοπρέπεια και υπεισέρχονται καινούρια στοιχεία στην έννοια της σεξουαλικής παρενόχλησης: *ο εκφοβισμός, η εκβίαση και η προσβολή*. Αναγνωρίζεται δηλαδή ότι το θύμα της σεξουαλικής παρενόχλησης υφίσταται προσβολή της προσωπικότητάς του και της αξιοπρέπειάς του και επιπλέον ότι εξαναγκάζεται να αποδεχθεί την εν λόγω συμπεριφορά προκειμένου να συνεχίσει να εργάζεται.

- ✓ Επίσης το 1991 το Συμβούλιο προβαίνει σε δήλωση⁴² σχετικά με την εφαρμογή της σύστασης της Επιτροπής και του κώδικα πρακτικής εφαρμογής, σύμφωνα με την οποία:

 - Καθορίζει το γενικό στόχο που αποτελεί αντικείμενο της πιο πάνω σύστασης της Επιτροπής,
 - Καλεί τα Κράτη Μέλη να αναπτύξουν και να θέσουν σε εφαρμογή ολοκληρωμένες και ομοιογενείς πολιτικές, με σκοπό την πρόληψη και

⁴¹ Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ αριθμ. L 049 της 24-2-1992

⁴² Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ αριθμ. C 027 της 4-2-1992

καταπολέμηση των σεξουαλικών παρενοχλήσεων κατά την εργασία, λαμβάνοντας υπόψη τη σύσταση της Επιτροπής,

- Καλεί την Επιτροπή να προωθήσει κατάλληλη ανταλλαγή πληροφοριών με σκοπό την ανάπτυξη των υπάρχουσών γνώσεων και εμπειριών των κρατών μελών στον τομέα της πρόληψης και καταπολέμησης των σεξουαλικών παρενοχλήσεων κατά την εργασία και να εξετάσει κριτήρια αξιολόγησης που να επιτρέπουν την εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των μέτρων που λαμβάνονται στα κράτη μέλη.
- ✓ Το 1994 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκδίδει απόφαση σχετικά με τη δημιουργία νέας θέσης Συμβούλου ισότητας στο χώρο εργασίας.
 - ✓ Το τέταρτο πρόγραμμα μεσοπρόθεσμης δράσης για τις ίσες ευκαιρίες για άνδρες και γυναίκες (1996-2000) που εγκρίθηκε από το Συμβούλιο στις 22 Δεκεμβρίου 1995 το οποίο τονίζει την ανάγκη για αποφασιστική δράση για την καταπολέμηση της σεξουαλικής παρενόχλησης.

Σύμφωνα με το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και αποτελεί πλήγμα στην αξιοπρέπεια των γυναικών και των ανδρών στο χώρο εργασίας. Ο Κώδικας πρακτικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ορίζει τη σεξουαλική παρενόχληση ως συμπεριφορά που επηρεάζει την αξιοπρέπεια των γυναικών και των ανδρών στην εργασία:

«Η σεξουαλική παρενόχληση συνίσταται σε ανεπιθύμητη συμπεριφορά σεξουαλικής φύσης ή άλλη συμπεριφορά που βασίζεται στο φύλο και επηρεάζει την αξιοπρέπεια γυναικών και ανδρών στην εργασία. Αυτή περιλαμβάνει ανεπιθύμητη σωματική, λεκτική ή μη συμπεριφορά».

Τέλος στις 7 Ιουνίου 2000 η Επιτροπή υιοθέτησε μία πρόταση τροποποίησης της Οδηγίας 76/ 207, με στόχο να την αρτιότερη οριοθέτηση της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία, λαμβάνοντας υπόψη τις τελευταίες προτάσεις της Επιτροπής σχετικά με τη διασφάλιση της ισότητας στην εργασία τα άρθρα 13 και 141 παρ. 4 της Συνθήκης του Άμστερνταμ και τη νομολογία του Ευρωπαϊκού δικαστηρίου στον τομέα αυτό. Έτσι ο ορισμός της σεξουαλικής παρενόχλησης διατυπώθηκε ως εξής:

" Ως σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται κάθε διάκριση λόγω φύλου στο χώρο εργασίας όταν εκδηλώνεται μια ανεπιθύμητη συμπεριφορά

συνδεδεμένη με το φύλο με σκοπό ή αποτέλεσμα που επηρεάζει την αξιοπρέπεια ενός ατόμου ή και δημιουργείται ένα εκφοβιστικό, εχθρικό, απειλητικό ή ενοχλητικό περιβάλλον, ιδίως εάν η απόρριψη ή μη αποδοχή της συμπεριφοράς αυτής από ένα άτομο χρησιμοποιείται ως κριτήριο για μια απόφαση που επηρεάζει το άτομο αυτό».

Τέσσερα είναι τα βασικά στοιχεία που εμπεριέχονται στον εν λόγω ορισμό:

- α) η σεξουαλική παρενόχληση ως συμπεριφορά συνιστά μία διάκριση λόγω φύλου εις βάρος του εργαζόμενου,
- β) η σεξουαλική παρενόχληση ως ανεπιθύμητη συμπεριφορά προσβάλλει την αξιοπρέπεια του εργαζόμενου
- γ) η σεξουαλική παρενόχληση ως ανεπιθύμητη συμπεριφορά λειτουργεί εκφοβιστικά ή απειλητικά για τον εργαζόμενο
- δ) η σεξουαλική παρενόχληση στηρίζεται σε μία ανταλλακτική σχέση στο βαθμό που η απόρριψή της από τον εργαζόμενο επηρεάζει αρνητικά την εργασιακή του θέση

Θεωρούμε ότι τα στοιχεία αυτά μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για ένα ελάχιστο ορισμό της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία και για μία κοινά αποδεκτή πλατφόρμα ποινικής τυποποίησης της συμπεριφοράς από τα κράτη - μέλη.

Και τούτο γιατί συνδυάζουν την προστασία της αξιοπρέπειας του εργαζομένου από προσβολές σεξουαλικής υφής, με αυτή της ίσης μεταχείρισης δηλαδή της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω φύλου. Επίσης γιατί αναγνωρίζεται πλέον ότι η σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία συνιστά μία συμπεριφορά εκφοβιστική, απειλητική ή και εκβιαστική στο βαθμό που ο δράστης επιχειρεί να κάμψει την αντίσταση του θύματος χρησιμοποιώντας ως όπλο τον ενδεχόμενο κίνδυνο της δυσμενέστερης εργασιακής μεταχείρισης του θύματος. Τέλος, γιατί προϋποτίθενται έμμεσα σχέσεις ιεραρχίας ή άλλης μορφής εργασιακής εξάρτησης μεταξύ θύματος και δράστη, για να έχει τη δυνατότητα ο δράστης να επηρεάσει αρνητικά τη εργασιακή θέση του θύματος σε περίπτωση απόρριψης των "προτάσεών" του από αυτό.

B. Η Ποινικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία σε χώρες της ΕΕ

1. Ιρλανδία

Η σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία αποτέλεσε αντικείμενο ποινικοποίησης στην Ιρλανδία για πρώτη φορά με το Employment Equality Act (ΕΕΑ) του 1998. Το ΕΕΑ ορίζει τη σεξουαλική παρενόχληση ως *"κάθε ανεπιθύμητη, σεξουαλικής υφής, επιθετική, ταπεινωτική ή εκφοβιστική συμπεριφορά η οποία εκδηλώνεται με πράξεις, φυσικού εκφοβισμού, χειρονομίες, προφορικό λόγο ή παραγωγή έγγραφου υλικού ή εικόνων ή διατύπωση αιτήματος για σεξουαλικής εύνοιας"*⁴³.

Στο πλαίσιο αυτό η σεξουαλική παρενόχληση συνιστά αδίκημα:

- α) όταν διαπράττεται στον εργασιακό χώρο ή σε χώρο που συνδέεται με την εργασία ή την απασχόληση ή κατά τη διάρκεια άσκησης καθηκόντων που συνεπάγεται η εργασία ή επ' ευκαιρία της εργασιακής σχέσης
- β) όταν διαπράττεται από τον εργοδότη του θύματος, από συνάδελφο του θύματος, πελάτη του εργοδότη ή άλλο άτομο που ανήκει στον κύκλο των επιχειρηματικών επαφών (business contacts) του εργοδότη
- γ) όταν συνιστά διακριτική μεταχείριση εις βάρος του θύματος που απορρίπτει την εν λόγω συμπεριφορά

Ο ιρλανδικός νόμος προβλέπει παράλληλα την υποχρέωση του εργοδότη να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα πρόληψης περιστατικών σεξουαλικής παρενόχλησης και διακριτικής μεταχείρισης στο χώρο ευθύνης του. Τέλος, το ΕΕΑ του 1998 προέβλεψε τη σύσταση μιας Υπηρεσίας Έρευνας για την Ισότητα (Office of Equality Investigations) το οποίο έχει ως αποστολή να ερευνά καταγγελίες για σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο της εργασίας, να αναπτύσσει διαμεσολαβητικές δράσεις και να παρέχει νομική υποστήριξη στα θύματα. Οι αποφάσεις του Διευθυντή της Υπηρεσίας είναι δεσμευτικές για το δικαστήριο και εναντίον τους μπορεί να ασκηθεί έφεση από τον ενδιαφερόμενο εντός προθεσμίας 42 ημερών ⁴⁴.

⁴³ M. O'Leary, New sexual harassment laws, rights at work. htm

⁴⁴ idem

Οι διατάξεις του ΕΕΑ παρουσιάζουν ενδιαφέρον ως προς δύο σημεία:

1. Ορίζουν ότι μπορεί να υπάρξει ποινικοποιήσιμη σεξουαλική παρενόχληση και μεταξύ συναδέλφων, ή από πελάτες εναντίον εργαζομένων, εφόσον η ανεπιθύμητη συμπεριφορά του ενός (δράστη) εκδηλώνεται σε πλαίσιο συναφές με την εργασία και μπορεί να προκαλέσει διακριτική μεταχείριση εις βάρος του άλλου (θύμα). Προβλέπεται ουσιαστικά η εργασιακή εξάρτηση υπό οποιαδήποτε μορφή ως αιτιακή συνθήκη της προσβολής.
2. Αναγνωρίζεται η έκφραση ταπεινωτικής συμπεριφοράς ως εκδήλωση σεξουαλικής παρενόχλησης- ιδιαίτερα σε περίπτωση απόρριψης των πιέσεων εκ μέρους του θύματος-γεγονός που προστατεύει αποτελεσματικότερα τον εργαζόμενο, αλλά παράλληλα διευρύνει το αξιόποιο.

2. Βρετανία

Στη Βρετανία, ο νόμος για την προστασία από τη σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία που τέθηκε σε ισχύ την 16η Ιουνίου 1997 και τροποποιήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 2000 τιμωρεί με ποινή φυλάκισης μέχρι πέντε ετών *"κάθε ανεπιθύμητη, επαναλαμβανόμενη σεξουαλική συμπεριφορά ή επαφή (conduct), η οποία ισοδυναμεί με σεξουαλική παρενόχληση ή για την οποία ο δράστης γνωρίζει ή όφειλε να γνωρίζει ότι ισοδυναμεί με σεξουαλική παρενόχληση και η οποία εκδηλώνεται με αστεϊσμούς ή υπονοούμενα σεξουαλικής υφής, αγγίγματα, με διατύπωση αιτήματος για ερωτική εύνοια, με πιέσεις, ή απειλές για δυσμενέστερη εργασιακή μεταχείριση σε περίπτωση άρνησης του θύματος και δημιουργεί ένα εκφοβιστικό ή εχθρικό εργασιακό περιβάλλον"*.

Η σεξουαλική παρενόχληση μπορεί να διαπραχθεί από τον εργοδότη του θύματος, άλλον εργαζόμενο, ή από άτομο του οποίου η θέση επιτρέπει να δημιουργήσει για το θύμα ένα εχθρικό εργασιακό περιβάλλον.

Ο βρετανικός νόμος εισάγει το στοιχείο της επαναλαμβανόμενης ανεπιθύμητης σεξουαλικής συμπεριφοράς ως στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Τούτο σημαίνει ότι η παρενόχληση στοιχειοθετείται μέσα από την επανάληψη ανεπιθύμητων πράξεων ή λόγων σεξουαλικού περιεχομένου, δηλαδή μέσα από ένα σύνολο μεμονωμένων περιστατικών των οποίων η επανάληψη προσβάλλει την αξιοπρέπεια του θύματος, καθιστά την ζωή του στην εργασία ανυπόφορη, επηρεάζει τη ψυχική του υγεία ή δημιουργεί ένα

εχθρικό ή δυσάρεστο περιβάλλον εργασίας. Η σεξουαλική παρενόχληση στηρίζεται σε μία ανταλλακτική σχέση, στο πλαίσιο της οποίας ο δράστης χρησιμοποιεί τη θέση του στο χώρο εργασίας για να εκβιάσει ερωτική εύνοια εκ μέρους του θύματος, υπό την απειλή δυσμενούς εργασιακής μεταχείρισης σε περίπτωση απόρριψης της "πρότασής" του. Τέλος, ο βρετανικός νόμος διευρύνει σημαντικά το αξιόποιο θεωρώντας ότι δράστης της σεξουαλικής παρενόχλησης μπορεί να είναι κάθε άτομο, το οποίο συνδέεται με το εργασιακό περιβάλλον του θύματος και μπορεί να το επηρεάσει αρνητικά. Αυτό σημαίνει ότι δεν αποτελεί πάντα απαραίτητη προϋπόθεση η ύπαρξη σχέσης ιεραρχίας μεταξύ δράστη και θύματος.

3. Ισπανία

Η τυποποίηση του εγκλήματος της σεξουαλικής παρενόχλησης στην Ισπανία εισήχθη για πρώτη φορά στον νέο Ποινικό Κώδικα το 1995 και τροποποιήθηκε με το νόμο (Ley orgánica) 11/1999 της 30ης Απριλίου 1999.

Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 184 ΠΚ "1.όποιος, στο χώρο της εργασίας ή στο χώρο παροχής υπηρεσιών, ζητά, ο ίδιος ή μέσω τρίτου, χάρες σεξουαλικής υφής κατά τρόπο επαναλαμβανόμενο και η συμπεριφορά του απέναντι στο θύμα προξενεί μία αντικειμενική κατάσταση σοβαρά εκφοβιστική, εχθρική ή ταπεινωτική, διαπράττει το έγκλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης και τιμωρείται με ποινή φυλάκισης από τρεις έως έξι μήνες. 2. Εάν ο δράστης έκανε χρήση της σχέσης ιεραρχίας που τον συνδέει ή είχε πρόθεση να βλάψει τα συμφέροντα του θύματος στην εργασία, τιμωρείται με ποινή φυλάκισης από έξι έως δέκα μήνες. 3. Εάν το θύμα είναι ιδιαίτερα ευάλωτο λόγω ηλικίας ασθένειας ή άλλης κατάστασης ο δράστης τιμωρείται με ποινή φυλάκισης από έξι έως δέκα μήνες στην περίπτωση της πρώτης παραγράφου και με ποινή φυλάκισης από έξι μήνες έως ένα έτος στην περίπτωση της δεύτερης παραγράφου".

Η ισπανική νομοθεσία αντιμετωπίζει το πρόβλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο της εργασίας κατά τρόπο σφαιρικό και νομοτεχνικά άρτιο. Η σεξουαλική παρενόχληση στη βασική μορφή της ορίζεται ως :

- α) αίτημα επίδειξης σεξουαλικής εύνοιας
- β) επαναλαμβανόμενο
- γ) από τον ίδιο το δράστη ή από τρίτο

δ) η διατύπωση ή η έκφραση του οποίου δημιουργεί εις βάρος του θύματος μία αντικειμενική κατάσταση σοβαρά (σπουδαίως) εκφοβιστική, εχθρική ή ταπεινωτική.

Επομένως, και στην ισπανική νομοθεσία, η επανάληψη της πράξης συνιστά στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος, ενώ το έγκλημα μπορεί να τελεστεί και μέσω τρίτου (μεσολαβητής) καθ' υπόδειξη του δράστη. Ο νομοθέτης δεν αναφέρεται στα μέσα εκδήλωσης αυτής της συμπεριφοράς, υπονοώντας προφανώς ότι κάθε πρόσφορο μέσο μπορεί να την πραγματώσει. Τούτο συνάδει με την νομοθετική πρόβλεψη ότι η σεξουαλική παρενόχληση κρίνεται εκ του αποτελέσματος, δηλαδή ότι η διαπίστωσή της εξαρτάται από τη διαπίστωση (εμπειρική) μίας αντικειμενικής κατάστασης σοβαρά εκφοβιστικής, εχθρικής ή ταπεινωτικής που έχει δημιουργηθεί στο χώρο της εργασίας εις βάρος του θύματος επειδή το τελευταίο δεν ανταποκρίθηκε στις "προτάσεις" του δράστη⁴⁵. Επομένως, τα μέσα που χρησιμοποιεί ο δράστης έχουν σημασία μόνο στο βαθμό που είναι πρόσφορα για να παραχθεί το συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Η θεμελίωση δε της *αντικειμενικής κατάστασης* είναι ζήτημα απόδειξης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, τέλος, η αναγωγή σε διακεκριμένη μορφή της εκμετάλλευσης εκ μέρους του δράστη της σχέσης ιεραρχίας που τον συνδέει με το θύμα, για να κάμψει την αντίστασή του και να εκβιάσει από αυτό ερωτική ή σεξουαλική εύνοια υπό την απειλή δυσμενούς εργασιακής μεταχείρισης. Τούτο σημαίνει ότι η σεξουαλική παρενόχληση στη βασική μορφή της μπορεί να διαπραχθεί από οποιονδήποτε συνάδελφο του θύματος ή άτομο που συνδέεται εργασιακά με το θύμα, χωρίς να απαιτούνται σχέσεις ιεραρχίας με το δράστη.

4. Γερμανία

Ο γερμανικός νόμος για την προστασία του εργαζομένου από σεξουαλική παρενόχληση δεν τυποποιεί ποινικά την εν λόγω συμπεριφορά. Την αντιμετωπίζει ως μία παραβίαση των υποχρεώσεων της σύμβασης εργασίας εκ μέρους του δράστη, ως ένα υπηρεσιακό παράπτωμα. Παρά την έλλειψη ποινικοποίησης το γερμανικό δίκαιο παρουσιάζει ενδιαφέρον ως προς τον ορισμό της πράξης. "Έτσι, στο γερμανικό δίκαιο ορίζεται ως σεξουαλική παρενόχληση *κάθε σκόπιμη, με σεξουαλικό στόχο, συμπεριφορά, που θίγει την αξιοπρέπεια των απασχολούμενων στο χώρο εργασίας, όπως:*

⁴⁵ E. Sanchez, E.Larrauri, *Ei nuevo delito de acoso sexual y su sancion administrativa en el ámbito laboral*, tib, Valencia, 2000, σελ. 41 επ.

1.σεξουαλικές ενέργειες ή τρόποι συμπεριφοράς που σύμφωνα με τις διατάξεις του ποινικού δικαίου τιμωρούνται,

2.άλλες σεξουαλικές ενέργειες και παρακίνηση σ' αυτές, σωματική επαφή με σεξουαλικό στόχο, παρατηρήσεις σεξουαλικού περιεχομένου, καθώς και επίδειξη και εμφανής τοποθέτηση πορνογραφικών παραστάσεων, που απορρίπτονται εμφανώς από τα θύματα.

Σε περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης τα θύματα έχουν δικαίωμα να προσφύγουν στα αρμόδια όργανα της επιχείρησης ή της υπηρεσίας (εργοστασιακό συμβούλιο, συμβούλιο προσωπικού), ενώ ο εργοδότης οφείλει να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την πρόληψη συμπεριφορών σεξουαλικής παρενόχλησης όπως και για την αποτροπή της επανάληψής τους.

5. Γαλλία

Στη Γαλλία, το έγκλημα της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία τυποποιήθηκε ποινικά για πρώτη φορά το 1994⁴⁶, με τη θέση σε ισχύ του νέου Ποινικού Κώδικα και τροποποιήθηκε με το νόμο 98-468 της 17ης Ιουνίου 1998. Η εισαγωγή της διάταξης αυτής στον ΠΚ (Τμήμα 3ο, *Περί Σεξουαλικών Επιθέσεων*) υπήρξε αποτέλεσμα τόσο της πίεσης που άσκησαν οι φεμινιστικές οργανώσεις, τα κοινωνικά κινήματα και οι συνδικαλιστικοί φορείς, όσο και των συντονισμένων προσπαθειών του συνόλου των γυναικών βουλευτών της γαλλικής εθνοσυνέλευσης κατά τη συζήτηση σχετικά με την αναθεώρηση του ΠΚ. Η ένταξη της εν λόγω διάταξης στον ΠΚ θεωρήθηκε ένα σημαντικό βήμα για την ασφάλεια των δικαιωμάτων των εργαζομένων και ιδιαιτέρως των γυναικών και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 222-33 ΠΚ, ορίζεται ως σεξουαλική παρενόχληση "*η πράξη παρενόχλησης άλλου, από πρόσωπο που κάνει κατάχρηση της εξουσίας που του έχει ανατεθεί στο πλαίσιο των καθηκόντων του δίνοντας διαταγές προφέροντας απειλές, επιβάλλοντας εμπόδια ή ασκώντας σοβαρές πιέσεις, με σκοπό τον εξαναγκασμό του άλλου σε επίδειξη εύνοιας σεξουαλικής υφής*". Η σεξουαλική παρενόχληση τιμωρείται με ποινή φυλάκισης ενός έτους και πρόστιμο 100.000 φρ.

⁴⁶ Th. Papatheodorou (dir), *Le nouveau code pénal français*, Ant. N. Sakkoula, Athènes-Komotini, 1997

Η διατύπωση του άρθρου 222-33 παρουσιάζει, κατά τη γνώμη μας ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία από νομοτεχνικής και δογματικής πλευράς.

Καταρχάς, ο γάλλος νομοθέτης δεν περιορίζει την ποινικοποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης στο πλαίσιο της εργασίας υπό τη στενή έννοια, δηλαδή των αυστηρών σχέσεων ιεραρχίας ή της εργασιακής εξάρτησης. Αντίθετα, θέτει ως προϋπόθεση (*condition préalable*) της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος το να προέρχεται η σεξουαλική παρενόχληση από άτομο που κάνει *κατάχρηση της εξουσίας που του έχει ανατεθεί στο πλαίσιο των καθηκόντων του*. Τούτο σημαίνει ότι ο νομοθέτης αναφέρεται στην "λειτουργική" (*autorité fonctionnelle*) εξουσία και όχι στη "φυσική" (*autorité naturelle*) εξουσία που μπορεί να ασκεί ο δράστης απέναντι στο θύμα. Παρόλα αυτά ο ορισμός της λειτουργικής εξουσίας παραμένει αδιευκρίνιστος, αν και θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι περιλαμβάνει τις σχέσεις ιεραρχίας, τις σχέσεις εργασιακής εξάρτησης, αλλά και τις σχέσεις που αναπτύσσονται σε συγκεκριμένο πλαίσιο καθηκόντων ή υποχρεώσεων. Υπό την έννοια αυτή, υποστηρίζεται ότι η σεξουαλική παρενόχληση μπορεί να στοιχειοθετηθεί, εφόσον συντρέχουν και οι άλλες προϋποθέσεις του νόμου, όχι μόνο στο πλαίσιο των σχέσεων ενός εργοδότη ή ιεραρχικά προϊσταμένου και εργαζομένου, αλλά π.χ. και αστυνομικού και πολίτη, εκπαιδευτικού και εκπαιδευομένου, θρησκευτικού λειτουργού και πιστού, υπαλλήλου δημόσιας ή δημοτικής υπηρεσίας και κατόχου δικαιώματος κλπ.

Η *κατάχρηση της εξουσίας* έχει την έννοια ότι ο δράστης εκμεταλλεύεται τη θέση που κατέχει και τα καθήκοντα που του έχουν νομίμως ανατεθεί, ασκώντας πιέσεις στο θύμα με σκοπό να το εξαναγκάσει σε επίδειξη εύνοιας σεξουαλικής υφής.

Τα μέσα που μπορεί να μετέλθει προσδιορίζονται στο κείμενο του νόμου: χρήση διαταγών, απειλών, σοβαρών πιέσεων και πρόκληση εμποδίων που συντείνουν στην πλήρωση του αυτού σκοπού δηλαδή της επίδειξης εκ μέρους του θύματος σεξουαλικής εύνοιας. Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι σε αντίθεση με άλλες εθνικές νομοθεσίες η γαλλική τυποποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης δεν αναφέρεται στη φυσική (σωματική) επαφή (*contact physique*) ως μέσο υλοποίησης της πράξης, γιατί τούτο θα σήμαινε το χαρακτηρισμό του εγκλήματος ως σεξουαλική επίθεση (*aggression sexuelle*) σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 222-27ΠΚ

Επίσης, δεν είναι εμφανές στο κείμενο του νόμου αν η σεξουαλική παρενόχληση στοιχειοθετείται με ένα μεμονωμένο περιστατικό ή απαιτείται η

επανάληψη της πράξης. Η δεύτερη άποψη θεωρείται ως η κρατούσα, χωρίς αυτό να επιβεβαιώνεται πάντα από τη νομολογία ⁴⁷.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η γαλλική εργατική νομοθεσία (άρθρο L.122-46 Εργατικού Κώδικα) για να προστατεύσει τον εργαζόμενο από το ενδεχόμενο αντιποίνων, προβλέπει ότι *"ουδείς εργαζόμενος δεν μπορεί να υποστεί κυρώσεις ή να απολυθεί, επειδή απέκρουσε συμπεριφορά σεξουαλικής παρενόχλησης προερχόμενη από άτομο που έκανε κατάχρηση της εξουσίας που του έχει ανατεθεί στο πλαίσιο των καθηκόντων του"*, κατοχυρώνοντας έτσι αποτελεσματικότερα την ασφάλεια του δικαιώματος.

Συμπέρασμα

Μέσα από την παραπάνω ανάλυση καταδεικνύεται ότι η τυποποίηση της σεξουαλικής παρενόχλησης μπορεί να λάβει διαφορετικές μορφές ανάλογα τις προτεραιότητες, την νομική παράδοση ή τους στόχους του κάθε εθνικού νομοθέτη. Όλα όμως τα εθνικά παραδείγματα, στα οποία ενδεικτικά αναφερθήκαμε, επιδιώκουν μέσα από την ποινικοποίηση της εν λόγω συμπεριφοράς την εμπέδωση της προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας του εργαζομένου και την καταπολέμηση των διακρίσεων στην εργασία που στηρίζονται στο φύλο. Κοινό σημείο σύγκλισης των παραπάνω εθνικών παραδειγμάτων αποτελεί η βούληση των νομοθετών να κατονομάσουν ένα υπαρκτό κοινωνικό πρόβλημα, να αναγνωρίσουν την κοινωνική απαξία που εκφράζει η συγκεκριμένη πράξη και να επιβεβαιώσουν ότι η συμπεριφορά αυτή πρέπει να θεωρείται απαράδεκτη στη σύγχρονη κοινωνία - και για τούτο τιμωρητέα- στο βαθμό που προσβάλλει το έννομο αγαθό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, και δαιωνίζει την εκμετάλλευση και τη διακριτική μεταχείριση εις βάρος των θυμάτων και ιδιαίτερα των γυναικών. Η ποινικοποίησή της εν λόγω συμπεριφοράς, χωρίς να λύνει το πρόβλημα της ισότητας ή των κοινωνικών αναπαραστάσεων σχετικά με το ρόλο της γυναίκας αποδεικνύεται χρήσιμη τουλάχιστον ως προς ένα σημείο: προσδίδει νομιμοποιητική βάση στη διεκδίκηση συγκεκριμένου δικαιώματος, και επομένως απελευθερώνει τη δύναμη του λόγου των θυμάτων.

⁴⁷ M. L. Rassat, Droit pénal spécial, Dalloz, 1999, σελ. 473

Γ. Το ισχύον νομικό καθεστώς στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, η σεξουαλική παρενόχληση αυτή καθ' αυτή δεν έχει τυποποιηθεί ποινικά. Συνεπώς, δεν έχει προσδιοριστεί από τον ποινικό νομοθέτη το συγκεκριμένο έννομο αγαθό που προσβάλλεται με την πράξη και δεν υπάρχει ποινικός ορισμός της εν λόγω συμπεριφοράς. Προφανώς ο νομοθέτης κρίνει ότι η ποινικοποίηση της προσβολής δεν είναι απαραίτητη για την ομαλή κοινωνική συμβίωση και για την προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων ή ότι άλλες διατάξεις του ποινικού, εργατικού ή αστικού δικαίου προσφέρουν ένα επαρκές πλέγμα προστασίας ώστε να μην χρειάζεται περαιτέρω ποινική τυποποίηση.

Η ανάλυση του ισχύοντος νομικού καθεστώτος στην Ελλάδα μπορεί, κατά τη γνώμη μας να καταδείξει την αναγκαιότητα ποινικής αναγνώρισης της συμπεριφοράς αυτής.

1. Η κατοχύρωση της ίσης μεταχείρισης στην εργασία

Στην Ελλάδα ο Ν.1414/84 αποτελεί σημείο αναφοράς για την προστασία της ισότητας των δύο φύλων. Καθιερώνει και προστατεύει την αρχή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σχετικά με την πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και τις συνθήκες εργασίας (*"απαγορεύεται κάθε διάκριση με βάση το φύλο του εργαζομένου όσον αφορά τους όρους, τις συνθήκες εργασίας και την επαγγελματική του εξέλιξη και σταδιοδρομία"*). Το άρθρο 12 του νόμου ορίζει ότι ο εργοδότης που παραβαίνει τις διατάξεις του νόμου αυτού τιμωρείται με πρόστιμο από 20.000 δρχ. έως 300.000 δρχ. χωρίς να θίγονται οι ισχύουσες ποινικές διατάξεις που προβλέπονται σε άλλους νόμους.

Στο σύνολό του ο παραπάνω νόμος ρυθμίζει πράξεις ή παραλείψεις του εργοδότη που μπορεί να αποτελούν διάκριση των δύο φύλων χωρίς όμως να γίνεται κάποια αναφορά στην ανάγκη προστασίας της προσωπικότητας των εργαζομένων απέναντι σε προσβολές σεξουαλικής υφής.

Γενικότερα, ο όρος «σεξουαλική παρενόχληση» δεν έχει απασχολήσει την ελληνική νομοθεσία⁴⁸.

⁴⁸ Τριανταφυλλόπουλος Κ., Σκέψεις για τη Νομική Αξιολόγηση του Φαινομένου της Σεξουαλικής Παρενόχλησης, *ΝοΒ* 1999, σελ. 696. Στο συγκεκριμένο άρθρο αναλύεται και ετυμολογικά ο όρος *παρενόχληση* ως διατάραξη της ησυχίας του άλλου.

Η σεξουαλική παρενόχληση, όχι περιοριστικά στον εργασιακό χώρο, αντιμετωπίζεται από την ελληνική νομοθεσία-επικουρικά θα έλεγε κανείς- με διατάξεις που συναντώνται τόσο στον Αστικό όσο και στον Ποινικό Κώδικα, οι οποίες όμως ούτε κατονομάζουν, ούτε ρυθμίζουν την εν λόγω συμπεριφορά

Πιο συγκεκριμένα σε περίπτωση που εργοδότης προσβάλλει την προσωπικότητα εργαζομένου και η πράξη αυτή είναι παράνομη ή αποτελεί καταχρηστική άσκηση διευθυντικού δικαιώματος, τότε ο/η θιγόμενος/η μπορεί να ζητήσει την καταδίκη του εργοδότη σε καταβολή χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης αλλά και την άρση της προσβολής και την παράλειψή της στο μέλλον (άρθρα 281, 57, 59, 914, 932Α.Κ.). Αλλά και στο σημείο αυτό, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι η σεξουαλική παρενόχληση ως *όρος, συμπεριφορά ή προσβολή* είναι απούσα από το λεξιλόγιο του νομοθέτη.

2. Η κατάχρηση δικαιώματος (άρθρο 281 ΑΚ)

Σημαντική θέση στη νομολογία των εργατικών διαφορών κατέχει το άρθρο 281 Α.Κ., το οποίο οριοθετεί την κατάχρηση δικαιώματος, προκειμένου να χαρακτηριστεί παράνομη και καταχρηστική η καταγγελία της σύμβασης εργασίας εκ μέρους του εργοδότη. Το παραπάνω άρθρο ορίζει ότι *«η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή ο οικονομικός σκοπός του δικαιώματος»*.

Η απόλυτη ελευθερία στην άσκηση του δικαιώματος, για την εξυπηρέτησή του, βρίσκεται σε αντίθεση με την αποστολή του, που συνδέεται και επηρεάζεται από τη φύση, έκταση και αξία των συμφερόντων εκείνου κατά του οποίου προβάλλεται η άσκηση. Το ατομικό συμφέρον παραμερίζεται προκειμένου να εξυπηρετηθεί και να διασφαλιστεί εκείνο το συμφέρον που επιβάλλει το περί δικαίου αίσθημα.

Είναι αδιάφορο επίσης ποια υπήρξαν τα ελατήρια κατά την άσκηση του δικαιώματος ή εάν η κατάχρηση του δικαιώματος οφείλεται ή όχι σε υπαιτιότητα του δικαιούχου. Αρκεί η διαπίστωση ότι αντικειμενικά ο δικαιούχος κατά την άσκηση του δικαιώματός του υπερέβη τα υπό των εν λόγω κριτηρίων επιβαλλόμενα όρια.

Σύμφωνα με την ερμηνεία⁴⁹ του άρθρου 281 Α.Κ. κατάχρηση υπάρχει όταν η άσκηση του δικαιώματος υπερβαίνει προφανώς τα όρια τα επιβαλλόμενα από την

⁴⁹ Γεωργιάδης- Σταθόπουλος, *Αστικός Κώδικς*, Τομ. Ι Γενικά Αρχαί, Αθήνα , Αφοι. Π. Σάκκουλα, 1978, σελ. 654

καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή του κοινωνικού ή οικονομικού σκοπού του δικαιώματος. Καθίσταται λοιπόν σαφές πως η διάταξη προκειμένου να προσδιορίσει τα όρια πέρα από τα οποία απαγορεύεται η άσκηση του δικαιώματος ως *καταχρηστική*, θέτει τέτοιου είδους κριτήρια τα οποία αποτελούν αόριστες νομικές έννοιες, το περιεχόμενό τους δηλαδή εξειδικεύεται νομολογιακά σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά⁵⁰. Το γεγονός αυτό διευρύνει τα όρια της διακριτικής ευχέρειας του δικαστή, αυξάνει την τυχόν επιρροή των προσωπικών του βιωμάτων και αντιλήψεων στη λήψη της απόφασης, και τέλος καθιστά δυσχερέστερο τον χαρακτηρισμό μιας πράξης ως σεξουαλική παρενόχληση. Καθίσταται δε ακόμα πιο δυσχερής η αντικειμενική αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών καθόσον στην πλειοψηφία των περιπτώσεων σεξουαλικής παρενόχλησης δεν υπάρχουν μαρτυρικές καταθέσεις⁵¹. Επιπλέον ακόμη και όταν η συμπεριφορά του δικαιούχου υπερακοντίζει τα αντικειμενικά όρια, αυτό δεν προϋποθέτει αναγκαία ότι από την άσκηση του δικαιώματος δημιουργείται κατάσταση με αφόρητες συνέπειες για τον οφειλέτη. Κατά συνέπεια δεν τεκμαίρεται ότι υπάρχει κατάχρηση δικαιώματος.

Στο σημείο αυτό είναι δυνατόν να τεθεί το ερώτημα με ποιον τρόπο είναι δυνατόν να παρασχεθεί στον εργαζόμενο δικαστική αποκατάσταση ή επανόρθωση έστω και όταν η απόλυσή του από την εργασία δεν επιφέρει καμία σημαντική οικονομική ή επαγγελματική συνέπεια τέτοια ώστε να χαρακτηρίζεται «*αφόρητη συνέπεια*».

3. Η θέση της ελληνικής νομολογίας

Η Ελληνική Νομολογία δεν έχει να επιδείξει πληθώρα υποθέσεων σεξουαλικής παρενόχλησης. Και τούτο γιατί στο ποινικό πεδίο η σεξουαλική παρενόχληση αντιμετωπίζεται ως εξύβριση με λόγο ή με έργο (361ΠΚ) ή ως προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας (337 ΠΚ), ως ασέλγεια με κατάχρηση εξουσίας (343 Π.Κ.).

Στο πεδίο του αστικού και του εργατικού δικαίου υπάρχουν μόνο δύο δημοσιευμένες αποφάσεις, που αναφέρονται άμεσα στο θέμα επιχειρώντας να διατυπώσουν ένα ορισμό και αφορούν σε περιπτώσεις πολιτών που έχουν προσφύγει στην Ελληνική Δικαιοσύνη καταγγέλλοντας ότι έχουν πέσει θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης εκ μέρους των εργοδοτών τους. Κατά την άποψη της

⁵⁰ idem

⁵¹ Παπαρρήγα- Κωσταβάρα Κ., Η Σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας, ΝοΒ 1995, 617

κ. Φωτεινής Σιάνου⁵² πρώην υπεύθυνης Γραμματείας Γυναικών της ΓΣΕΕ "η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί ένα θέμα ταμπού. Γι' αυτό δεν υπάρχουν πολλές καταγγελίες και σπάνια οι καταγγελίες που υπάρχουν βλέπουν το φως της δημοσιότητας".

Σύμφωνα με την 3623/1997 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, η ενάγουσα προσελήφθη την 1/11/1995 ως δακτυλογράφος σε συνδικαλιστική οργάνωση. Από την άνοιξη του έτους 1996 ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της οργάνωσης άρχισε να την παρενοχλεί σεξουαλικά, αρχικώς υπαινικτικά και κατόπιν αξιώνοντας τη σύναψη ερωτικής σχέσης μαζί της, δημιουργώντας σε βάρος της κλίμα πίεσης. Στις 3/3/1997 το Διοικητικό Συμβούλιο της οργάνωσης κατήγγειλε την εργασιακή σύμβαση της ενάγουσας ελλείψει αρμονικής συνεργασίας. Η ενάγουσα ισχυρίστηκε όμως ότι ο πραγματικός λόγος ήταν το ότι απέκρουσε τις ερωτικές προτάσεις του Προέδρου. Κατά συνέπεια η καταγγελία της εργασιακής της σύμβασης ήταν άκυρη και καταχρηστική.

Στο σκεπτικό της εν λόγω απόφασης το δικαστήριο επικαλείται τον πιο πάνω αναφερθέντα ορισμό της σεξουαλικής παρενόχλησης που περιέχεται στην από 27/11/1991 Σύσταση 92/131/ΕΟΚ της Επιτροπής.

Ωστόσο σε μια προσπάθεια ανάλυσης της πράξης δεν καταφέρνει να διαγράψει με σαφήνεια τα επιμέρους χαρακτηριστικά της (και εδώ αναφαίνονται οι συνέπειες από την έλλειψη νομοθετικά κατοχυρωμένου ορισμού που να οριοθετεί την εν λόγω συμπεριφορά). Προσεγγίζει τη σεξουαλική παρενόχληση ως φαινόμενο που εμφανίζει δύο βασικές, όπως τις χαρακτηρίζει, όψεις. Η πρώτη έγκειται στο ότι ένα πρόσωπο επιδιώκει την ικανοποίηση της γενετήσιας ορμής του και η δεύτερη στο ότι φαινομενικά επιδιώκει την ικανοποίηση αυτή, αλλά στην πραγματικότητα, αυτό αποτελεί πρόσχημα και μέσο εξυπηρέτησης άλλου ή άλλων απώτερων στόχων. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι το δικαστήριο εκλαμβάνει τη σωματική (φυσική) επαφή ως ουσιώδες χαρακτηριστικό της σεξουαλικής παρενόχλησης αποτυγχάνει όμως να προσδιορίσει σαφώς τις γενεσιουργές αιτίες της εν λόγω συμπεριφοράς και τον ακριβή της σκοπό. Δέχεται ακόμα ότι το στοιχείο της επανάληψης είναι απαραίτητο όπως επίσης και το ότι αυτή η επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά θα πρέπει να δημιουργεί σε βάρος του παρενοχλούμενου πίεση, η οποία θα αναιρεί την ελευθερία βούλησης του και θα τον εξαναγκάζει ουσιαστικά, σε αντιδράσεις και ενέργειες στις οποίες υπό καθεστώς ελευθέρως βουλήσεως δε θα κατέφευγε.

Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός πως δίδεται βάρος στο στοιχείο της εκμετάλλευσης της κατεχόμενης από τον παρενοχλούντα ισχυρότερης θέσης στην

⁵² Τα Νέα 24/4/1997

εργασία. Δέχεται δηλαδή το δικαστήριο ότι η ιεραρχική σχέση μεταξύ παρενοχλούντος και παρενοχλούμενου μπορεί να λειτουργήσει εκβιαστικά για τον παρενοχλούμενο και υφιστάμενο ταυτόχρονα.

Τονίζεται στην απόφαση ότι *η σεξουαλική παρενόχληση αντιβαίνει στα χρηστά ήθη και στη δημόσια τάξη διότι αποτελεί προσβολή της προσωπικότητας και συγκεκριμένα της τιμής και της ελευθερίας του παρενοχλούμενου και προκαλεί, ως εκ τούτου, ηθική αυτού βλάβη και δικαίωμα ικανοποίησης αυτής.*

Αναφορικά δε με την εκδήλωση της σεξουαλικής παρενόχλησης από το ισχυρότερο λόγω θέσεως εργασίας προσώπου ήτοι τον εργοδότη ή ευρύτερα τον προϊστάμενο διευκρινίζεται ότι αποτελεί *κατάχρηση δικαιώματος υπό την έννοια της διάταξης του άρθρου 281 Α.Κ.*

Παρατηρούμε λοιπόν ότι αντίθετα με τη νομοθεσία η νομολογία δεν αντιμετωπίζει τη σεξουαλική παρενόχληση ως *έκφραση διάκρισης των δύο φύλων*. Αντίθετα αναγνωρίζει ότι πρόκειται για πράξη η οποία προσβάλλει την προσωπικότητα του παρενοχλούμενου.

Στην πρωτόδικη αυτή απόφαση – είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι συμμετείχαν στη δίκη ως προσθέτως παρεμβαίνοντες υπέρ της ενάγουσας η δευτεροβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση « Εργατικό Κέντρο Αθηνών» και η Γ.Σ.Ε.Ε.- το δικαστήριο έκανε δεκτή την αγωγή.

Το Εφετείο και ο Άρειος Πάγος όμως ανέτρεψαν αυτό το δεδομένο. Το Εφετείο Αθηνών -απόφαση υπ' αριθμ.5789/1998- δεν αποδέχθηκε την ύπαρξη του στοιχείου της ανεπιθύμητης και προσβλητικής συμπεριφοράς και αυτό γιατί η ενάγουσα είχε αναπτύξει κοινωνικές και οικογενειακές σχέσεις με τον εναγόμενο. Ορίζει επίσης τη σεξουαλική παρενόχληση ως *«ανεπιθύμητη συμπεριφορά σεξουαλικής φύσης που θίγει την αξιοπρέπεια του μισθωτού κατά την εργασία»*.

Από την πλευρά του ο Άρειος Πάγος – απόφαση υπ' αριθμ. 1655/1999- χωρίς να εκφέρει ένα συγκεκριμένο ορισμό απορρίπτει τη θέση του Εφετείου ότι *αποκλείεται σεξουαλική παρενόχληση όταν η εργαζόμενη διατηρεί κοινωνικές και οικογενειακές σχέσεις με το άτομο που την παρενοχλεί*.

Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι τα τρία δικαστήρια αναγνωρίζουν ότι η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί *προσβολή της προσωπικότητας του παρενοχλούμενου εκ μέρους του εργοδότη*.

Ορθό είναι επίσης να γίνει αναφορά και στην 743/1999 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών η οποία δέχεται ότι *η καταγγελία συμβάσεως εργασίας αορίστου χρόνου είναι άκυρη ως καταχρηστική καθώς αντίκειται ευθέως στη διάταξη του άρθρου 281Α.Κ. διότι έγινε λόγω εκδίκησης εκ μέρους του εργοδότη εναντίον της ενάγουσας η οποία αρνήθηκε να ενδώσει στις σεξουαλικές προτάσεις του πρώτου*.

Από την παραπάνω ανάλυση παρατηρούμε ότι η νομολογία δεν έχει καταλήξει σε ένα ορισμό της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία, αν και θεωρούμε σημαντικό το γεγονός ότι αναγνωρίζεται σαφώς ότι η σεξουαλική παρενόχληση συνιστά μία *ανεπιθύμητη συμπεριφορά σεξουαλικής φύσης που θίγει την αξιοπρέπεια του μισθωτού κατά την εργασία*. Αυτή η αναγνώριση μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μία περαιτέρω οριοθέτηση του προβλήματος από τον ποινικό νομοθέτη.

4. Η θέση της ΓΣΕΕ

Από την πλευρά της η νομική υπηρεσία της ΓΣΕΕ, υιοθετώντας τις Οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει εκδώσει το υπ' αριθμ 5842N έγγραφο με το οποίο υποστηρίζει ότι θα πρέπει να θεωρηθούν ως σεξουαλικές παρενοχλήσεις *οι συμπεριφορές εκείνες που έστω και αν δεν περιέχουν τα στοιχεία του ποινικού αδικήματος της εξύβρισης με έργο ή δεν αποβλέπουν στον εξαναγκασμό φύσης με το φόβο κυρώσεων ή την ελπίδα ωφελημάτων, ωστόσο εμπεριέχουν διάκριση λόγω του φύλου και υποτίμηση του εργαζομένου ή της εργαζόμενης ως σεξουαλικού αντικειμένου*⁵³. Ορίζεται επίσης ότι προκειμένου να θεωρηθεί μια συμπεριφορά ως σεξουαλική παρενόχληση πρέπει να είναι *ανεπιθύμητη*.

Το στοιχείο της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς είναι άλλωστε αυτό που διαχωρίζει την *προσβολή* από τη φιλική – συναδελφική συμπεριφορά ή από την εκδήλωση ερωτικού ενδιαφέροντος που δεν είναι κατά ανάγκην προσβλητικό. Τονίζεται επίσης ότι η έκφραση της δυσαρέσκειας ή της ενόχλησης δεν χρειάζεται να είναι *ρητή*. Θα πρέπει να συνάγεται από τη συνολική του/της στάση απέναντι στις αμφισβητούμενες συμπεριφορές, να λαμβάνεται δε υπόψη και η ιεραρχική σχέση μεταξύ του προσώπου που παρενοχλείται και του παρενοχλούντος. Θα πρέπει να λαμβάνεται ακόμα υπόψη ότι με βάση παρωχημένες αντιλήψεις που έχουν επιβιώσει, πολύ συχνά η σεξουαλική παρενόχληση αντιμετωπίζεται ως κάτι φυσιολογικό και χωρίς σημασία, αν όχι και ως αυτονόητη συνθήκη.

Αναφέρεται επίσης στο εν λόγω έγγραφο ότι *η σεξουαλική παρενόχληση οδηγεί σε υποβάθμιση του εργασιακού κλίματος και αναιρεί το δικαίωμα του εργαζομένου ή της εργαζόμενης να αξιολογείται αντικειμενικά, ώστε να γίνεται σεβαστός/ή λόγω της εργασιακής του/της συμπεριφοράς και μόνον, ανεξάρτητα από το φύλο, τις πεποιθήσεις, τη θρησκεία ή την εθνικότητα*.

⁵³ ΕΕΔ, Τομ. 57, 1998, 623

Αναγνωρίζεται επίσης ότι όταν η σεξουαλική παρενόχληση εκδηλώνεται από προϊστάμενο/η ενέχει λόγω της υπηρεσιακής εξάρτησης και το στοιχείο του *εξαναγκασμού* του υφιστάμενου εργαζόμενου/ης σε ανοχή αυτής της συμπεριφοράς, η οποία αν προερχόταν από ισόβαθμο/η συνάδελφο θα μπορούσε ευχερέστερα να αποκρουσθεί.

Παρατηρούμε για μια ακόμα φορά ότι η σεξουαλική παρενόχληση δεν αντιμετωπίζεται σαφώς ως μια πράξη που προσβάλλει την *αξιοπρέπεια* του ατόμου. Αντίθετα, λαμβάνεται ως δεδομένο πως η πράξη δηλώνει διάκριση φύλου. Αυτή ακριβώς η αντιμετώπιση συντηρεί την έμμεση αποδοχή της ευμενέστερης και επικρατέστερης θέσης των ανδρών εντός του κοινωνικού και οικονομικού συνόλου. Κάνοντας λόγο για διάκριση και όχι για προσβολή της αξιοπρέπειας έμμεσα τονίζεται και διαιωνίζεται η άνιση μεταχείριση ανδρών και γυναικών τόσο εντός όσο και εκτός του εργασιακού χώρου. Μοιάζει οξύμωρο το σχήμα να γίνεται από τη μια πλευρά λόγος για ισότητα των δύο φύλων και από την άλλη η προστασία της αξιοπρέπειας ή της προσωπικότητας να αγνοείται. Με το να αντιμετωπίζεται η σεξουαλική παρενόχληση ως διάκριση λόγω φύλου αναγνωρίζεται έμμεσα η 'κατωτερότητα' του 'ασθενούς' γυναικείου φύλου που είναι δεδομένο ότι χρειάζεται προστασία. Και αυτή η ίδια η προστασία όμως προσφέρεται στα πλαίσια ενός ανδροκρατούμενου κοινωνικού συνόλου και κατά τρόπο που δε θίγει την υπάρχουσα δομή.

Θεωρούμε ότι πρέπει να διατυπωθεί ευκρινώς ότι το ζήτημα που τίθεται από συμπεριφορές σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία δεν αφορά κύρια αλλά συμπληρωματικά την άνιση μεταχείριση. Η άνιση μεταχείριση και οι διακρίσεις εις βάρος των θυμάτων συνιστούν *συνέπειες* της προσβολής της αξιοπρέπειας και της προσωπικότητας του θύματος. Το έννομο αγαθό που προσβάλλεται πρωτίστως από συμπεριφορές σεξουαλικής παρενόχλησης είναι η *αξιοπρέπεια του ανθρώπου*, γεγονός που επιφέρει ως συνέπεια στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων την άνιση ή διακριτική μεταχείριση εις βάρος του θύματος της προσβολής.

Επίσης, οι Εθνικές Γενικές Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας των ετών 1993 και 2000-2001 περιέχουν άρθρα που αναφέρονται στην ισότητα των δύο φύλων και στην υποχρέωση προστασίας της προσωπικότητας των εργαζομένων.

Στο άρθρο 11 η Σύμβαση του 1993 αναγνωρίζει την αρχή της ισότητας των δύο φύλων στην εργασία όπως αυτή προσδιορίζεται από το Σύνταγμα την εθνική και κοινοτική νομοθεσία καθώς και τους διεθνείς κανόνες εργασίας. Συμφωνούν δε τα μέρη της Σύμβασης να συμβάλλουν από κοινού τόσο στην προώθηση της ίσης μεταχείρισης και ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών στην εργασία όσο και στη λήψη μέριμνας για αξιοπρεπή μεταχείριση και συμπεριφορά στους χώρους εργασίας σε ζητήματα που συνδέονται με το φύλο τους..

Προβλέπεται επίσης η σύσταση Επιτροπής ,αποτελούμενης από τρία μέλη κάθε πλευράς των συμβαλλομένων μερών και από τα δύο φύλα, η οποία θα παρακολουθεί την εφαρμογή της νομοθεσίας που διασφαλίζει την ίση μεταχείριση των εργαζομένων ανδρών και γυναικών. Η Επιτροπή θα ανακοινώνει τις διαπιστώσεις της στις διοικήσεις των συμβαλλομένων μερών και θα προτείνει συγκεκριμένα μέτρα για την εξάλειψη κάθε άνισης μεταχείρισης στον τομέα της αρμοδιότητας της στις εργασιακές σχέσεις.

Η σύσταση της παραπάνω Επιτροπής ανακοινώνεται στα πλαίσια που θέτει η από 27/11/1991 Σύσταση 92/131/ΕΟΚ της Επιτροπής για την προστασία της αξιοπρέπειας γυναικών και ανδρών στην εργασία, η οποία ζητούσε από τα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα για την υλοποίησή της Σύστασης εντός τριών ετών από την ημερομηνία έκδοσής της.

Επίσης στο άρθρο 17 της Σύμβασης του 2000-2001 οι συμβαλλόμενες εργοδοτικές οργανώσεις ορίζουν τις υποχρεώσεις που προκύπτουν για τις επιχειρήσεις από το νομοθετικό πλαίσιο καθόσον αφορά την προστασία της προσωπικότητας των εργαζομένων.

5. Το ισχύον καθεστώς κατά τον Ποινικό Κώδικα

Ο Ποινικός Κώδικας, όπως έχει ήδη διευκρινιστεί δεν τυποποιεί τη σεξουαλική παρενόχληση. Θεωρείται ότι η εν λόγω συμπεριφορά καλύπτεται ποινικά και τιμωρείται, ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά ,ως εξύβριση με λόγια ή με έργα (361, 361Α Π.Κ.), ως προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας (337 Π.Κ.), ή ως ασέλγεια με κατάχρηση εξουσίας (343 Π.Κ.). Βεβαίως, καμία από τις παραπάνω διατάξεις δεν ανταποκρίνεται στην έννοια της σεξουαλικής παρενόχλησης, ούτε προσφέρεται για τη διατύπωση ενός ποινικού ορισμού της εν λόγω πράξης.

Και τούτο για τούς παρακάτω λόγους:

α) η *εξύβριση* δεν μπορεί να συμπεριλάβει τη σεξουαλική παρενόχληση στο βαθμό που την περιορίζει σε προσβολή της τιμής του άλλου με έργο ή με λόγο. Σύμφωνα με τον Μανωλεδάκη, η προσβολή αυτή "μεταβάλλει στο χειρότερο, μειώνει την κοινωνική παράσταση συγκεκριμένου ανθρώπου"⁵⁴. Ωστόσο, η σεξουαλική παρενόχληση δεν προσβάλλει μόνο την κοινωνική παράσταση του θύματος (μπορεί να μην γίνει ποτέ γνωστή), αλλά, κυρίως, την αξιοπρέπειά του ως ανθρώπου και την ελευθερία επιλογής του στο πεδίο της σεξουαλικότητας του. Επομένως το άρθρο 361 ΠΚ δεν καλύπτει επαρκώς την "επιφάνεια" της σεξουαλικής παρενόχλησης, ενώ αντίθετα μάλλον υποβιβάζει τη σοβαρότητα και την απαξία της πράξης.

β) η *προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας* αναφέρεται και αυτή στο έννομο αγαθό της τιμής⁵⁵, προστατεύει την αξιοπρέπεια στο πεδίο της γενετήσιας ζωής, αλλά προϋποθέτει *βάνουση* προσβολή της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, δηλαδή μία "*ιδιαίτερα αγενή, σκαιά με τραχύτητα*"⁵⁶ συμπεριφορά. Μία τέτοια συμπεριφορά δεν μπορεί να ανταποκρίνεται πάντα σε σεξουαλική παρενόχληση, στο βαθμό δε που το 337 ΠΚ αναφέρεται σε πράξεις ή χειρονομίες που ενέχουν σωματική επαφή δράστη και θύματος. Η σεξουαλική παρενόχληση δεν εκδηλώνεται απαραίτητα με σωματική επαφή (αγγίγματα). Η επαναλαμβανόμενη πίεση, ο εκβιασμός, οι φορτικές προκλήσεις, ή η απειλές για δυσμενέστερη εργασιακή μεταχείριση σε περίπτωση άρνησης εκ μέρους του θύματος αρκούν για να στοιχειοθετηθεί η σεξουαλική παρενόχληση. Επομένως ούτε αυτή η διάταξη καλύπτει επακριβώς την υπό εξέταση έννοια.

γ) Η *ασέλγεια με κατάχρηση εξουσίας* συνιστά ένα ξεχωριστό ποινικό μέγεθος, που δε σχετίζεται απαραίτητα με τη σεξουαλική παρενόχληση, καθώς προϋποθέτει διενέργεια από το δράστη-δημόσιο υπάλληλο ασελγούς πράξης (343 ΠΚ). Κατά τον Μανωλεδάκη ασελγής πράξη είναι "*οποιαδήποτε πέρα από τη συνουσία συναφής μ' αυτήν ερωτική πράξη, στην οποία συμμετέχει το γεννητικό όργανο του ενός και άλλο όργανο του σώματος του άλλου*"⁵⁷. Η τυποποίηση αυτή υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια της σεξουαλικής παρενόχλησης και δεν ανταποκρίνεται στην πλειονότητα των περιστατικών που μπορούν να τη στοιχειοθετήσουν.

⁵⁴ Ι. Μανωλεδάκης, *Ερμηνεία κατ' άρθρο του ειδικού μέρους του ποινικού κώδικα*, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1996, σελ 126

⁵⁵ Ι. Μανωλεδάκης, *Το έννομο αγαθό*, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1998, σελ 201

⁵⁶ Ι. Μανωλεδάκης, *Ερμηνεία κατ' άρθρο του ειδικού μέρους του ποινικού κώδικα*, ο. π. σελ. 102

⁵⁷ *idem*, σελ. 114-115

Επομένως οι εξετασθείσες ποινικές διατάξεις δεν αποδεικνύονται ικανές να καλύψουν πλήρως την αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση της πράξης της σεξουαλικής παρενόχλησης. Και αυτό είτε γιατί αναφέρονται γενικά σε φραστική προσβολή, είτε γιατί απαιτούν σωματική επαφή ή προτάσεις που αφορούν ασελγείς πράξεις⁵⁸, είτε γιατί δεν συνδέουν αυτοτελώς τη σεξουαλική παρενόχληση με την προσβολή της γενετήσιας ή σεξουαλικής ελευθερίας και αξιοπρέπειας και επιπλέον δεν έχουν ως πεδίο αναφοράς τον εργασιακό χώρο .

Οι παραπάνω παρατηρήσεις καταδεικνύουν την κατά προσέγγιση και ανεπαρκή διαχείριση του προβλήματος από το ισχύον ποινικό δίκαιο και τους κινδύνους που υπάρχουν για την ασφάλεια των δικαιωμάτων από την ασάφεια ή την έλλειψη ποινικού ορισμού σχετικά με το ζήτημα της σεξουαλικής παρενόχλησης. Αν πράγματι είναι άγνωστη η εν λόγω έννοια για το ελληνικό ποινικό δίκαιο δεν θα πρέπει να τιμωρείται αυτή η συμπεριφορά. Αντίθετα, αν τιμωρείται, τούτο δεν θα πρέπει να γίνεται υπό την κάλυψη άλλης νομοθετικής ρύθμισης, στο βαθμό που έτσι παραβιάζεται η συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της *nullum crimen nulla poena sine lege*⁵⁹.

Στο πλαίσιο αυτό καταθέτουμε πρόταση ποινικοποίησης της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία, θεωρώντας ότι η ποινική αναγνώριση του προβλήματος θα κατοχύρωνε αποτελεσματικότερα τα δικαιώματα των θυμάτων και θα αποσαφήνιζε την ύπαρξη του όρου στο ελληνικό ποινικό δίκαιο.

⁵⁸ Κάκκαλης Π., Κουράκης Ν., Μαγγανάς Α., Φαρσεδάκης Ι., *Ποινικός Κώδικας*, 1995, Τομ. ΙΙ, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

⁵⁹ βλ. Ν. Παρασκευόπουλου, *Οι έννοιες των ηθών και της ασέλγειας στα εγκλήματα κατά των ηθών*, Θεσσαλονίκη, 1979, σελ.155 επ.

IV. Πρόταση ποινικοποίησης της σεξουαλικής παρενόχλησης στην εργασία

Προτείνεται η εισαγωγή στο δέκατο ένατο Κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα, περί εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας νέου άρθρου 337Α με την ακόλουθη διατύπωση:

" Όποιος/α, εκμεταλλεόμενος/η μία σχέση εξάρτησης στο πλαίσιο της εργασίας του, ασκεί σε άλλον/η, κατά τρόπο επαναλαμβανόμενο, φορτικές πιέσεις, διατυπώνει απειλές σχετικά με το εργασιακό καθεστώς αυτού/ής ή με την ικανοποίηση νομίμου δικαιώματός του/ης ή με πρόθεση διαμορφώνει σε βάρος του/ης άλλου/ης δυσμενείς εργασιακές συνθήκες, με σκοπό να τον/ην εξαναγκάσει σε πράξη ή ανοχή πράξης ερωτικού περιεχομένου τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι έξι μηνών ή με χρηματική ποινή "

Τα βασικά στοιχεία του ορισμού της σεξουαλικής παρενόχλησης, όπως διαμορφώνονται στην παραπάνω πρόταση είναι:

- α) η σεξουαλική παρενόχληση είναι μια ανεπιθύμητη για τον παρενοχλούμενο συμπεριφορά
- β) εκδηλώνεται με την άσκηση φορτικών πιέσεων, τη διατύπωση απειλών απειλές σχετικά με το εργασιακό καθεστώς του θύματος ή με την ικανοποίηση νομίμου δικαιώματός του ή τη διαμόρφωση με πρόθεση σε βάρος του θύματος δυσμενών εργασιακών συνθηκών
- γ) ο δράστης εκμεταλλεύεται μία σχέσης εξάρτησης σε οποιαδήποτε υπηρεσία στο πλαίσιο της εργασίας του
- δ) με σκοπό να εξαναγκασθεί το θύμα σε πράξη ή ανοχή πράξης ερωτικού περιεχομένου

Προστατευόμενο έννομο αγαθό της παραμένει η γενετήσια ελευθερία, κύριο αντικείμενο προστασίας του 19ου κεφαλαίου του ΠΚ ⁶⁰. Ουσιαστικά, η γενετήσια ελευθερία εμπεριέχει τη σεξουαλική αξιοπρέπεια του ανθρώπου και την ελευθερία της επιλογής του στο πεδίο των σεξουαλικών σχέσεων. Η σεξουαλική παρενόχληση δεν παραβιάζει, στο πλαίσιο της σημερινής κοινωνίας, μόνο κάποιους κυρίαρχους κανόνες ηθικής ή την ιδέα που έχει ο μέσος άνθρωπος για την ηθικότητα των ανθρώπινων σχέσεων. Η σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία, ως ανεπιθύμητη καταπιεστική και εκβιαστική συμπεριφορά, προσβάλλει την

αξιοπρέπεια του άνθρωπου και υποβιβάζει τον εργαζόμενο σε σεξουαλικό αντικείμενο, ακριβώς επειδή, κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο, το θύμα εξαρτάται από τον δράστη.

Η ανεπιθύμητη αυτή συμπεριφορά βρίσκει έδαφος να αναπτυχθεί λόγω της εκμετάλλευσης (εκ μέρους του δράστη) της εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ δράστη και θύματος στο πλαίσιο της εργασίας, της θέσης που κατέχει ο δράστης, της ισχύος που αυτός διαθέτει στο χώρο της εργασίας έναντι του θύματος .

Η *εκμετάλλευση* έχει την έννοια της κατάχρησης από τον δράστη των υπαρχόντων σχέσεων εξάρτησης στο πλαίσιο της εργασίας προκειμένου να επιτύχει το στόχο του δηλαδή τον εξαναγκασμό του θύματος σε ανοχή πράξης σεξουαλικού περιεχομένου.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν επιλέγουμε την αυστηρή ιεραρχική σχέση δράστη-θύματος (προϊστάμενος-υφιστάμενος), γιατί αυτό θα περιόριζε αναίτιολόγητα το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διάταξης. Η κοινωνική διάσταση του φαινομένου σήμερα καθιστά κατανοητό ότι αρκεί ο δράστης να εκμεταλλεύεται τη θέση που κατέχει ή την εξάρτηση που δημιουργείται λόγω κάποιας υπηρεσιακής ή εργασιακής σχέσης μεταξύ του θύματος και αυτού, για να εκβιάσει το θύμα διαμορφώνοντας εις βάρος του δυσμενείς συνθήκες εργασίας με σκοπό να κάμψει την αντίστασή του και να το εξαναγκάσει σε ανοχή πράξης σεξουαλικού περιεχομένου. Από την πλευρά του θύματος η οποιαδήποτε μορφή εργασιακής σχέσης, αλλά και *συνεργασίας* αρκεί για να δημιουργήσει κάποια μορφή *λειτουργικής* εξάρτησης που να καθιστά τον παρενοχλούμενο ιδιαίτερα *εκτεθειμένο* (ή ευάλωτο) σε τέτοιου είδους προσβολή.

Η *εξάρτηση* μπορεί υπάρξει όχι μόνο στις σχέσεις εργοδότη-εργαζομένου, αλλά επίσης μεταξύ δημοσίου οργάνου και πολίτη ο οποίος επιδιώκει την ικανοποίηση κάποιου νόμιμου δικαιώματος, ιατρού και νοσηλευτικού προσωπικού, εκπαιδευτού και εκπαιδευόμενου κλπ.

Και τούτο γιατί, η σχέση εξάρτησης εντάσσεται στο πλαίσιο οποιασδήποτε δημόσιας, δημοτικής, κοινοτικής ή ιδιωτικής υπηρεσίας εργασίας ή και συνεργασίας.

Η σεξουαλική παρενόχληση διαπράττεται με την άσκηση κατά τρόπο επαναλαμβανόμενο φορτικών πιέσεων, τη διατύπωση απειλών σχετικά με τις εργασιακές συνθήκες ή τη διαμόρφωση με πρόθεση σε βάρος του θύματος δυσμενών εργασιακών συνθηκών.

⁶⁰ Ι. Μανωλεδάκης, Το έννομο αγαθό, ο.π., σελ 202

Οι *ανεπιθύμητες πιέσεις* μπορούν να λάβουν τη μορφή φορτικών προ(σ)κλήσεων για σύναψη ερωτικής σχέσης ή για τέλεση σεξουαλικής πράξης, ψυχολογικών πιέσεων, υπονοούμενων με σεξουαλικό περιεχόμενο, οχλήσεων, αποστολής ερωτικών επιστολών ή μηνυμάτων, παρακολούθησης ή τηλεφωνικών οχλήσεων.

Πρέπει δε οι πιέσεις να είναι φορτικές για να καταδειχθεί ο σοβαρός χαρακτήρας της προσβολής που υφίσταται το θύμα (δεν γίνονται για αστεϊσμό) και επαναλαμβανόμενες για να στοιχειοθετηθεί, μετά την πρώτη απόκρουσή τους, η εμμονή του δράστη στην παρενόχληση.

Η *διατύπωση απειλών* έχει σχέση με την αναγγελία ενδεχόμενου κινδύνου σχετικά με τις εργασιακές συνθήκες, την επαγγελματική εξέλιξη του θύματος (π.χ. απόλυση), ή με την ικανοποίηση νομίμου δικαιώματός του ή επικείμενου κακού στο ίδιο πεδίο, σε περίπτωση άρνησης του θύματος.

Η διαμόρφωση με πρόθεση σε βάρος του θύματος δυσμενών εργασιακών συνθηκών συνιστά το εκβιαστικό-ανταλλακτικό στοιχείο της σεξουαλικής παρενόχλησης και κατατείνει στην κάμψη της αντίστασης του θύματος. Συνιστά ένα μέσο εξαναγκασμού του θύματος σε πράξη ανοχή πράξης ερωτικού-σεξουαλικού περιεχομένου, στο βαθμό που η ανταλλακτική σχέση εμπεριέχει την υπόσχεση βελτίωσης των συνθηκών εργασίας, αν το θύμα υποκύψει στις πιέσεις και αντίθετα δυσμενούς μεταχείρισης (π.χ. μετάθεση σε άλλη υπηρεσία, αλλαγή ωραρίων εργασίας, άρνηση προαγωγής, υποβιβασμό, αλλά και εχθρική ή ταπεινωτική συμπεριφορά, απόρριψη σε εξετάσεις κλπ) σε περίπτωση που εμμένει στην άρνησή του. Η διαμόρφωση σε βάρος του θύματος δυσμενών εργασιακών συνθηκών πρέπει να γίνεται με πρόθεση εκ μέρους του δράστη και να μην οφείλεται σε σφάλμα ή αδυναμία του θύματος να αντεπεξέλθει στις υποχρεώσεις του.

Τέλος, η σεξουαλική παρενόχληση *κατατείνει* στον εξαναγκασμό του θύματος σε πράξη ή σε ανοχή πράξης ερωτικού περιεχομένου δηλαδή σε τέλεση ή σε ανοχή τέλεσης σεξουαλικής πράξης, σύναψης ερωτικής σχέσης, αλλά και ανοχής αγγιγμάτων.

Υπό τη διατύπωση αυτή θεωρούμε ότι η σεξουαλική παρενόχληση οριοθετείται με σαφήνεια σε σχέση με άλλα εγκλήματα και αποκτά συγκεκριμένο ποινικό μέγεθος, συμβάλλοντας στην εμπέδωση της ασφάλειας των δικαιωμάτων των εργαζομένων. Σίγουρα η ποινικοποίηση της εν λόγω συμπεριφοράς δεν θα λύσει δια μαγείας ένα υπαρκτό πρόβλημα, που η ίδια η κοινωνία στην πλειονότητά της αντιμετωπίζει με μία ένοχη σιωπή, αν όχι με μία ιδιότυπη ανοχή. Η ποινικοποίηση όμως θα θέσει τα όρια της απαγόρευσης και αυτά της εγγύησης του

δικαιώματος σε εργασιακές σχέσεις απαλλαγμένες από συμπεριφορές που προσβάλλουν την αξιοπρέπεια του ανθρώπου.

Θεωρούμε ότι ακόμη και αν η ποινικοποίηση των συμπεριφορών δεν αποτελεί πανάκεια για την αντιμετώπιση οποιασδήποτε συμπεριφοράς, η απελευθέρωση και η αναγνώριση του διεκδικητικού και καταγγελτικού λόγου των θυμάτων για την προστασία της αξιοπρέπειας στην εργασία και της ελευθερίας της επιλογής στο πεδίο της σεξουαλικότητας αντισταθμίζει επαρκώς την απώλεια μέρους της ατομικής ελευθερίας που συνεπάγεται η ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς.

Άλλωστε, η ελευθερία στην προσβολή συνιστά η ίδια προσβολή στις κατακτήσεις του σύγχρονου νομικού πολιτισμού μας.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρτινοπούλου Β., *Νέα Κοινωνικά Κινήματα, Εγκληματολογική Προσέγγιση*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000.

Baratta A., "Δικαίωμα στην Ασφάλεια ή Ασφάλεια των Δικαιωμάτων", Κομοτηνή, Μάϊος 2001

Γεωργιάδης- Σταθόπουλος, *Αστικός Κώδιξ, Τομ. Ι Γενικαί Αρχαί*, Αθήνα, Αφοι. Π. Σάκκουλα, 1978,

Gelsthorpe L., "Approaching the Topic of Racism: Transferable Research Strategies?", in D. Cook and B. Hudson, *Racism and Criminology*, Sage publ., London-Thousand Oaks-New Delhi, 1996

Heidensohn F. "Gender and Crime", in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner, *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, 1997

Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών, *Η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας*, Πρακτικά Συνεδρίου Αθήνα 21 και 22 Ιανουαρίου 1994.

Κουκουλέ Γ., *Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας*, ΕΕΔ, 1996, σελ. 774

Μανωλεδάκης Ι, *Ερμηνεία κατ' άρθρο του ειδικού μέρους του ποινικού κώδικα*, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1996

Μανωλεδάκης Ι., *Το έννομο αγαθό*, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1998

McKinnon C., "*Sexual Harassment of Working Women*", New Haven and London, Yale University Press, 1979

Μπακαλάκη Α., 'Λόγοι για το φύλο και αναπαραστάσεις της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας στην Ελλάδα του 19^{ου} και 20^{ού} αιώνα', στο Γκέφου-Μαδιανού Δ., *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998

Παπαρρήγα- Κωσταβάρα Κ., *Η Σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας*, ΝοΒ 1995

Παρασκευόπουλου Ν, *Οι έννοιες των ηθών και της ασέλγειας στα εγκλήματα κατά των ηθών*, Θεσσαλονίκη, 1979

Russel, D. H Sexual Exploitation Rape child, Sexual Abuse and Work place Harassment, Volume 155 Library of Social Research, 1984.

Sanchez E, Larrauri E, Ei nuevo delito de acoso sexual y su sancion administrativa en el ámbito laboral, tib, Valencia, 2000

Smart C., "*Law, Crime and Sexuality*", Sage publ., London-Thousand Oaks-New Delhi, 1995

Smaus G., "*Social Control and Gender Relationship*", Saarbrugen, November, 1998

Smaus G., "*Feminist Epistemology and the Analysis of the Penal Law*", Vought, May 1999

Stanko, E. A. *Intimate Women's Experience of Male Violence*, London Unwin Hyman, 1989

Taylor I., " The Political Economy of Crime", in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner, *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, 1997

Thomas A. M – C. Kitzinger C., *Sexual Harassment Contemporary Feminist Perspectives*, Open University Press Buckingham – Philadelphia, 1997

Τριανταφυλλόπουλου Κ., Σκέψεις για τη Νομική Αξιολόγηση του Φαινομένου της Σεξουαλικής παρενόχλησης, *NoB* 1999